

Vodički kraj kao poticaj vizualnom istraživanju s učenicima na nastavi Likovne kulture

Latin-Srdarić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:856949>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-17**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za razrednu nastavu
Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij / Učiteljski studij

Lucija Latin - Srdarić

**Vodički kraj kao poticaj vizualnom istraživanju s
učenicima na nastavi Likovne kulture**

Diplomski rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za razrednu nastavu
Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij / Učiteljski studij

Vodički kraj kao poticaj vizualnom istraživanju s učenicima na nastavi Likovne kulture

Diplomski rad

Student/ica:

Lucija Latin - Srdarić

Mentor/ica:

doc. dr. art. Marin Đira

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Lucija Latin - Srdarić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Vodički kraj kao poticaj vizualnom istraživanju s učenicima na nastavi Likovne kulture** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 7. rujna 2022.

SAŽETAK

Teorijski dio ovog rada opisuje Vodice i vodički kraj kroz povijest. Detaljnije je opisan lokalitet Rakitnica i njegov značaj u odgojno-obrazovnom kontekstu. Opisan je izvanučionički oblik nastave, mogućnost vizualnog istraživanja i bilježenja, onda i vizualni esej kao posebna forma koja bi se mogla primjenjivati u nastavi Likovne kulture vezano uz istraživanje lokalne baštine.

U praktičnom dijelu rada opisane su aktivnosti vezane uz posjet lokalitetu Rakitnica namijenjene učenicima razredne nastave. Opisano je na koji bi se način provelo vizualno istraživanje i bilježenje na terenu, te stvaranje složenijeg rada u obliku umne mape i vizualnog eseja na temelju bilježaka i fotografija s terena. Sama sam simulirala realizaciju provedbe navedenih aktivnosti koje sam i analizirala u okviru rasprave.

Ključne riječi: lokalitet, posjet, vizualno istraživanje, vizualno bilježenje, umna mapa, vizualni esej.

ABSTRACT

Title: Vodice and Vodice area as an incentive for visual research with students in Art classes

The theoretical part of this paper describes history of Vodice and Vodice area. It is also described locality of Rakitnica and its significance in educational context in more detail. The extracurricular form of teaching, the possibility of visual research and note-taking, and then the visual essay as a special form that could be used in Arts classes related to local heritage research are described.

In practical part of the paper are defined the activities related to the visit to the locality of Rakitnica, intended for primary school students. It is described how to conduct visual research and note-taking in the field and create a more complex work in the form of a mind map and a visual essay based on notes and photographs from the field. I simulated the implementation of the aforementioned activities myself, which I also analyzed in the framework of the discussion.

Keywords: locality, visit, visual research, visual recording, mind map, visual essay.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. VODICE I VODIČKI KRAJ KROZ POVIJEST	4
3. RAKITNICA.....	12
3.1. UTVRDA RAKITNICA ILI GRADINA	14
3.2. CRKVA SV. IVANA KRSTITELJA.....	16
3.3. LOKVA RAKITNICA ILI TRI BUNARA.....	17
3.4. TRI BUNARA.....	20
3.5. OPEKARSKA PEĆ	23
3.6. SUHOZIDNE GRADNJE	25
3.6.1. BUNJE.....	26
3.6.2. SUHOZIDI	29
3.6.3. KAPELICE	31
4. ZNAČAJ LOKALNE BAŠTINE U ODGOJNO-OBRAZOVNOM KONTEKSTU	34
5. LOKALNA BAŠTINA I IZVANUČIONIČKA NASTAVA.....	37
6. MOGUĆNOST VIZUALNOG ISTRAŽIVANJA LOKALNE BAŠTINE S UČENICIMA U OKVIRU IZVANUČIONIČKE NASTAVE.....	39
7. ŠTO S VIZUALNIM ISTRAŽIVANJEM NAKON IZVANUČIONIČKE NASTAVE?	41
7.1. UMNA MAPA	41
7.2. VIZUALNI ESEJ	43
8. PRAKTIČNO ISTRAŽIVANJE.....	47
8.1. CILJ ISTRAŽIVANJA.....	47
8.2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA.....	47
8.3. ISHODI ISTRAŽIVANJA	47
8.5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	49
8.6. OPIS ISTRAŽIVANJA	50
8.7. AKTIVNOST BROJ 1 – ORGANIZACIJA ISTRAŽIVAČKE NASTAVE 50	
8.7.1. UVODNA MOTIVACIJA KOJA PRETHODI IZVANUČIONIČKOJ NASTAVI.....	51
8.8. AKTIVNOST BROJ 2 – VIZUALNO BILJEŽENJE NA TERENU.....	52

8.9. AKTIVNOST BROJ 3 - UMNA MAPA	53
8.10. AKTIVNOST BROJ 4 – VIZUALNI ESEJ.....	54
9. RASPRAVA	55
10. ZAKLJUČAK	58
11. LITERATURA.....	60
12. POPIS FOTOGRAFIJA.....	64
13. ŽIVOTOPIS	67
14. PRILOZI.....	69

1. UVOD

Vodice su grad na srednjem dijelu Jadrana. Smještene su u Šibensko-kninskoj županiji, sjeverozapadno od centra županije - grada Šibenika. Pod administrativnu jedinicu grada spada i naselje Srima, otok Prvić s naseljima Prvić Šepurine i Prvić Luka te mjesta Gaćezezi, Grabovci, Čista Mala i Čista Velika u zaleđa Vodica.¹ Vodice broje 8 704 stanovnika.² Velik dio stanovnika bavi se turizmom koji i jest glavna gospodarska djelatnost grada. Njegujući turističku tradiciju već više od pola stoljeća, Vodice imaju status poznate turističke destinacije na Jadranu. U posljednje vrijeme Vodičani svoju turističku ponudu sve više usmjeravaju na vodičko zaleđe odakle su zapravo i potekle Vodice. Uređivanje poljskih putova i biciklističkih staza doprinosi sve većoj posjećenosti vodičkog zaleđa koje krije vrijednu kulturnu baštinu.

Vodičko zaleđe kontinuirano je naseljavano još od prapovijesnog doba, a o tome nam svjedoče brojni arheološki nalazi na tom području. Dok o postojanju naselja uz obalu u to vrijeme ne možemo sa sigurnošću govoriti, poznato je da je stanovništvo obitavalo u vodičkim poljima, odnosno naseljima Mrdakovica, Okit, Rakitnica, Pišća, Kamena, Dragišići i Šabin. O životu tog vremena svjedoče nam ostaci stanova u kojima su ljudi živjeli, bunara iz kojih su crpili vodu i lokvi na koje su vodili napajati stoku. Svjedoci tog vremena također su i gromače koje su dijelile polja od polja i bunje u kojima su pastiri pronalazili zaklon od nevremena ili u njima samo odlagali alat. Stanovi, bunari, lokve, bunje i ostale suhozidne građevine dio su vrijedne, ali pomalo zaboravljene, tradicijske arhitekture (Radnić, 2007).

Živković (2013) tradicijsku arhitekturu definira kao graditeljstvo nastalo u prošlosti. Graditelji tog vremena bili su sami seljaci ili skupine seljaka koji su bili poluprofesionalni majstori. Oni nisu imali struku niti nacрте već su svoje vještine gradnje te znanja o materijalima i njihovoj obradi prenosili predajom. Na isti su način prenosili svoja znanja o načinima oblikovanja i smještanja građevina u prostor.

Živković (2013) navodi kako prirodni i društveni čimbenici određuju tradicijsku arhitekturu pojedinog kraja. Prirodni čimbenici su klima, geološki sastav tla i biljni pokrivač, konfiguracija terena itd. Društveni čimbenici su struktura obitelji,

¹ <https://www.grad-vodice.hr/grad-vodice/statut-grada-vodica>

² <https://popis2021.hr/>

gospodarska djelatnost stanovništva, prometna povezanost, socijalna i politička situacija, migracije, religija itd. Graditelj tog vremena pri izboru materijala bio je usredotočen na prirodni okoliš. Stoga, za tradicijsku arhitekturu možemo reći da je i ekološka arhitektura jer čovjek sav potreban materijal uzima iz prirode pri tom ne narušavajući prirodnu ravnotežu. Mutnjaković (2004), kako je navedeno u knjizi Živkovića (2012), tradicijsku arhitekturu smatra supstancom kulture i tradicije svakog naroda, a bogatstvo njene raznolikosti riznicom cijelog čovječanstva.

U poljima vodičkog zaleđa, pa tako i u rakitničkim poljima, nalazimo mnoštvo primjera tradicijske arhitekture. Očuvani stanovi, bunari, lokve i cisterne, gromače i bunje ili samo ostaci istih, pripadaju vrijednoj tradicijskoj arhitekturi i materijalnoj baštini vodičkog kraja koja može biti poticatelj u vizualnom istraživanju s učenicima i razvoju njihovog likovnog stvaralaštva.

Kulturnu baštinu kao poticatelja dječjeg razvoja u likovnosti opisuje Krušćević (2015). Kulturna baština u sebi krije različita povijesna značenja koja produbljuju spoznaju i oblikuju identitet pojedinca, a povezivanje kulturne baštine i likovne umjetnosti ima značajnu ulogu u kulturnom razvoju djeteta. Uključivanje kulturne baštine u nastavu Likovne kulture može biti neposredan poticaj na likovne aktivnosti te razvoj kreativnosti i stvaralaštva.

S obzirom da vizualno istraživanje vodičkog zaleđa s učenicima podrazumijeva izvanučioničku nastavu, i o njoj treba nešto reći. Husanović-Pejnović (2011) izvanučioničku nastavu definira kao specifičan oblik nastave koji se provodi izvan učionice kako bi se neposrednim promatranjem što bolje realizirali nastavni sadržaji. Anđić (2006) navodi kako je izvanučionička nastava i poučavanje na otvorenom sastavni dio rada učitelja u osnovnoj školi. Stjecanje iskustva „iz prve ruke“ iz neposredne okoline može biti snažan poticatelj za učenje i istraživanje kako učenicima tako i učiteljima. Učenici i nastavnici imaju mogućnost izbora kako i gdje će se obraditi određeni nastavni sadržaj što im daje mogućnost da izađu iz učionice i daju prednost izvanučioničkoj nastavi.

Anđić (2006) navodi kako je u realizaciji izvanučioničke nastave zadaća učitelja potaknuti učenike na samostalno istraživanje, pomoći učenicima, odgovoriti na pitanja, nadzirati, ohrabrivati i pohvaliti učenike. Ali, učenici su ti na kojima je direktna realizacija istraživanja. Zadaća učenika je prikupljati i bilježiti podatke, skicirati,

upisivati, izrađivati umne mape, izrađivati inicijalne analize i interpretirati gdje je to moguće. Iz toga zaključujemo da su tijekom realizacije izvanučioničke nastave vrlo bitni vizualni postupci bilježenja i izražavanja. Begnoli i Clark (2010) navode kako vizualni postupci omogućuju učenicima, kao subjektima istraživanja, da izravnije izraze svoja viđenja.

Andić (2006) navodi kako se nakon izvanučioničke nastave u učionici s istraživanjem ne staje nego se ono analizira, sistematizira i nadopunjuje, što znači da se autentične bilješke s terena tako mogu razviti u složeniji rad. Kada je riječ o vizualnom istraživanju, jedna od formi koje na taj način mogu nastati je vizualni esej. Prema Begnoli i Clark (2010) vizualni esej je vrsta eseja u kojem tekst zamjenjuju crteži ili fotografije. Uz vizualni medij može stajati i tekst, ali glavnu misao ipak prenose crteži ili fotografije s velikom osobnošću.

Oslanjajući se na dostupnu literaturu, u teoretskom dijelu ovog rada opisat ću vodički kraj i njegovu povijest kao vrijednu lokalnu baštinu, što mi je potrebno za kreiranje praktičnog istraživanja povezanog s odgojno-obrazovnim kontekstom. Opisat ću izvanučionički oblik nastave i mogućnosti vizualnog istraživanja i bilježenja kao posebnu formu koja bi se mogla primjenjivati u vezi s izvanučioničkom nastavom Likovne kulture.

U praktičnom dijelu rada opisat ću aktivnosti osmišljene za učenike razredne nastave i vezane uz lokalnu baštinu vodičkog kraja, izvanučioničku nastavu i vizualno istraživanje u medijima kao što su fotografija, umna mapa i vizualni esej. Osmislila sam, realizirala i analizirala aktivnosti sama, imajući na umu učenike s kojima bih u svojoj nastavnoj praksi provodila ovakve ili slične oblike istraživanja.

2. VODICE I VODIČKI KRAJ KROZ POVIJEST

Vodice se prvi put spominju 1402. godine u pisanom dokumentu kojim je gradski knez Paskal de Restis naredio pobiranje poreza u iznosu od jedne desetine svih godišnjih prihoda u svrhu gradnje šibenske katedrale. Nije poznato koliko su Vodice tada imale stanovnika. Prema knjizi *Sela šibenskog kotora* (Stošić, 1941) Vodička je bratovština 1533. godine imala 300 članova. Broj stanovnika Vodica mijenjao se iz godine u godinu doseljavanjem stanovništva iz okolnih sela Mrdakovica, Okit, Pišća, Rakitnica, Kamena i Gradeja. Stanovništvo je iz okolnih sela u Vodice bježalo pred Turcima. 1484. godine Vodice su postale kapelanija odlukom biskupskog vikara, a 1564. godine postaju i samostalna župa.

Vodice su dobile ime po mnogim izvorima pitke vode kojima obiluje vodički kraj. Osim samih stanovnika, vodom su se opskrbljivali i mnogi brodovi i ratne lađe koje su vodu prenosile na šibenske otoke i druge udaljene gradove na obali (Latin, 2005). Radnić (2007) opisuje vodički kraj kao važno sjecište putova mnogih pomoraca, trgovaca, težaka, ribara, vojski i običnih putnika. Stoga su se na tom području održavali brojni sajmovi na kojima se prodavala i razmjenjivala stoka, poljoprivredni proizvodi i svježa ili prerađena riba koju su najčešće nudili otočani. Latin (2002) navodi kako je po završetku Drugog svjetskog rata, što u Vodicama, što u vodičkim poljima, bilo uporabi oko 500 bunara.

Cukrov (2008) opisuje kako se danas u centru Vodica nalaze dva očuvana bunara. Gornji i Donji bunar nalaze se na trgu ispod crkve Sv. Križa. Bliže župnoj crkvi nalazi se Gornji bunar. Nekada je postojao i kanal koji je vodio od Gornjeg do Donjeg bunara. Ondje je postojala konstrukcija s kamenicom koja je olakšavala pranje odjeće ili „zeja“ tj. lisnatog povrća. Osim što su bili izvor pitke vode, bunari su bili mjesto okupljanja. Ondje su se odvijala društvena zbivanja, pjevalo se i plesalo, sklapalo poslove i zaljubljivalo. U drugoj polovici 20. stoljeća, s dolaskom vodovoda, oba su bunara bila zatrpana. Obnovljena su 2004. godine u suvremenom duhu.

Slika 1. Gornji bunar u Vodicama

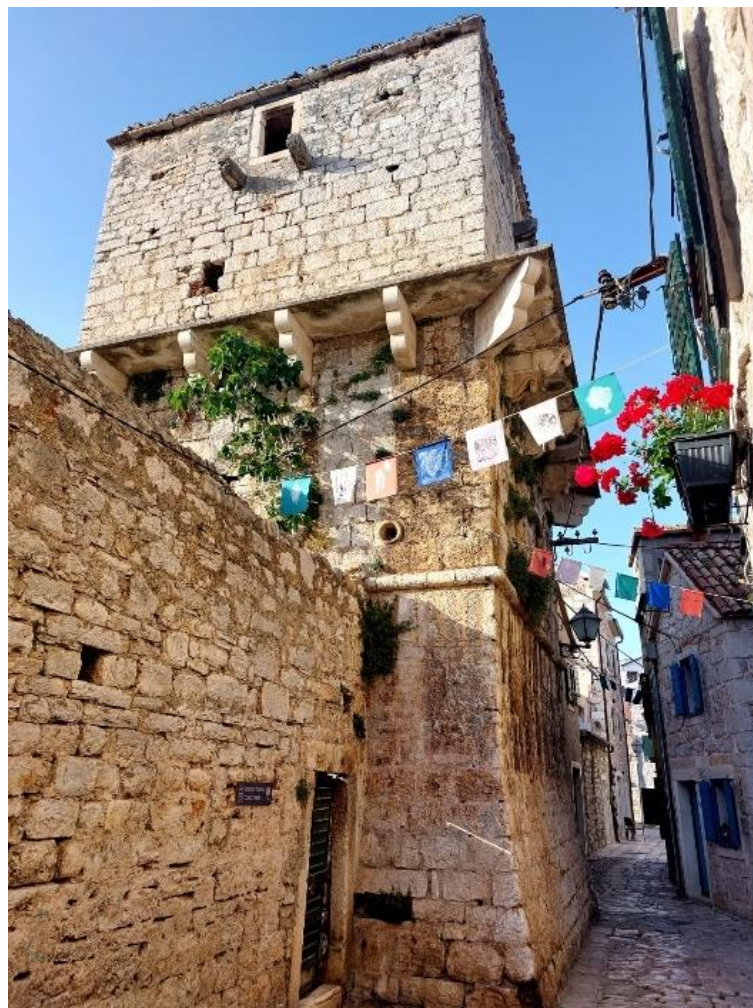

Slika 2. Donji bunar u Vodicama

Da su Vodice u povijesti imale veliku vojnostratešku važnost dokazuju i učestali prodori Turaka. Radnić (2007) opisuje turske prodore na vodički kraj i njegovu obranu.

Nakon višestoljetne prijetnje i naleta Turaka kako na našu zemlju tako i na Vodice i vodički kraj, Turci započinju rat s Mlečanima i postepeno osvajaju mjesta vodičkog kraja. Turci osvajaju Rakitnicu, Gradinu, Okit i Mrdakovicu te započinju sa sve češćim napadima na Srimu i same Vodice.

Selo je, kako lokani stanovnici i danas od milja nazivaju Vodice unatoč statusu grada, bilo opasano zidinama koje su na sjevernoj strani imale dva ulaza, nazvana „Vrata od sela“. Postojale su i četiri kule od kojih je do danas sačuvana samo jedna – Čorićev toranj (Latin, 2005).

Slika 3. Čorićev toranj

Na jednom od zidova kule nalazi se grb na kojem je prikazana kaciga, perjanica, guska i slova „H.S.“ za koja se pretpostavlja da označavaju inicijale (Hieromus) Saracena koji je zajedno s klesarom Ivanom s Hvara 1533. godine podigao kulu (Latin, 2005).

Slika 4. Grb na Čorićevom tornju

Nakon što su se konačno riješile turskog neprijatelja, 1649. Vodice napada kuga zbog koje su izumrle mnoge stare vodičke obitelji. Unatoč tome, život na vodičkom kraju se normalizirao i stanovništvo se vraća napuštenim poljima i uzgoju ponajprije maslina i vinove loze. Zidine i kule više nisu imale svrhu kao takve pa ih je stanovništvo srušilo, a kamen iskoristilo za gradnju novih stambenih zgrada. Iznemogli od borbi s Turcima i kugom, Vodičani su na brdu Okit sagradili crkvu Gospi od Karmela. Crkva je tijekom svoje povijesti rušena, ali i obnavljana zahvaljujući narodu koji i danas hodočasti na Okit svakog 16. srpnja na blagdan Gospe od Karmela (Radnić, 2007).

Slika 5. Crkva Gospe od Karmela na brdu Okit

Do izgradnje današnje, župna crkva bila je crkva Svetog Križa posvećena još 1421. godine, koja se i danas nalazi na starom groblju u blizini današnjeg hotela Punta. (Radnić, 2007).

Slika 6. Stara župna crkva sv. Križa

Današnja župna crkva Svetog Križa nalazi se u centru grada Vodica, a sagrađena je između 1746. i 1749. godine. Uz crkvu je, tri godine kasnije, podignut zvonik koji je tipičan primjer mletačke sakralne arhitekture (Radnić, 2007).

Slika 7. Župna crkva sv. Križa i zvonik

Radnić (1997) piše kako su 1891. Vodice odvajanjem od općine Tisno postale samostalna općina kojoj su pripala mjesta Okit, Rakitnica, Pišća, Dražice, Stajice, Vrbice i Tribunj. 1992. godine Vodice su dobile status grada. Vodice se okreću turizmu i sve više jačaju kako na gospodarskom tako i na demografskom planu. Latin (2005) piše kako Vodičani nekad nisu marili za more već su živjeli od maslina, smokvi, višanja i vina, a danas žive od turizma kojem je sve podređeno. O tome piše i Radnić (1997) koji Vodice smatra pravim primjerom stvaranja pravog turističkog mjesta iz nekadašnjeg težačkog sela. Navodi, kako na jadranskoj obali ne možemo pronaći mnogo turističkih mjesta koja su u pola stoljeća doživjela takvu preobrazbu. Danas se Vodice mogu naći u katalogima brojnih domaćih i stranih putničkih agencija.

Vodicama je još jedan udarac zadao Domovinski rat 1991. godine. Latin (2005) piše kako je posebno teška situacija za Vodice bila u rujnu iste godine kada su danima trajali zračni napadi od strane neprijateljske vojske. Hrvatske su snage, nakon sedam dana

strepnije, pobijedile neprijatelja čime su otklonile opasnost od okupacije Vodica. Unatoč ostvarenoj pobjedi, Vodice su i naredne četiri godine povremeno bile izložene granatiranju što je onemogućilo stanovništvu da živi u miru i bave se turističkom djelatnošću.

Novi početak turističkog razvoja slijedi nakon oslobodilačke akcije Oluja kojom je oslobođeno šire vodičko područje. Slijedila je obnova hotela i uređenje mjesta pa su se tako u Vodice počeli vraćati turisti. Ujević (2009) piše kako su Vodičani uvijek znali kako odabrati pravi put ka razvoju i pobrinuti se o svom gradu o čemu nam svjedoče uređene ulice, trgovi, parkovi, plaže, marine, ali i biciklističke staze u zaleđu. Vodičani se sve više vraćaju kulturnoj baštini svog zaleđa svjesni njene važnosti. Bogata baština vodičkog zaleđa omogućuje turistima istovremeno traganje za zanimljivom prošlošću i uživanje u ljepotama sadašnjosti.

Jedan od lokaliteta vodičkog zaleđa koji krije bogatu kulturnu baštinu je lokalitet Rakitnica. Mnogobrojni ostaci prošlosti i ljepota netaknute prirode čine Rakitnicu dijelom vodičkog zaleđa koji zaslužuje posebnu pozornost. Stoga ću, u nastavku ovog rada, reći više o samom lokalitetu i vrednotama koje u njemu pronalazimo.

3. RAKITNICA

Posjet lokalitetu Rakitnica, posjet je „zapravo ostacima naselja iz kojega su vjerojatno i nastale današnje Vodice“ (Ujević, 2009, pp. 23). Rakitnica je smještena 6 km sjeverno od grada Vodica. Rakitnička polja pružaju se od brda Kuline u smjeru Dazline. Ostaci utvrde Rakitnica ili Gradine nalaze se na 170 metara visokom brdu Kuline. S vrha brda pruža se pogled na cijeli vodički krajolik i Šibenski zaljev. Stoga nam je jasno zašto je utvrda Rakitnica u povijesti imala veliku stratešku važnost. Utvrde Velim i Dazlina, zajedno s utvrdom Rakitnica, bile su ključne točke u obrani zapadnog šibenskog distrikta od Osmanlija krajem 15. i početkom 16. stoljeća (Glavaš, Nakić i Pavić, 2020). Osim utvrde Rakitnica, na ovom području pronalazimo crkvu sv. Ivana iz 15. stoljeća te lokvu, bunare i druge suhozidne građevine koje nam svjedoče o životu tog vremena.

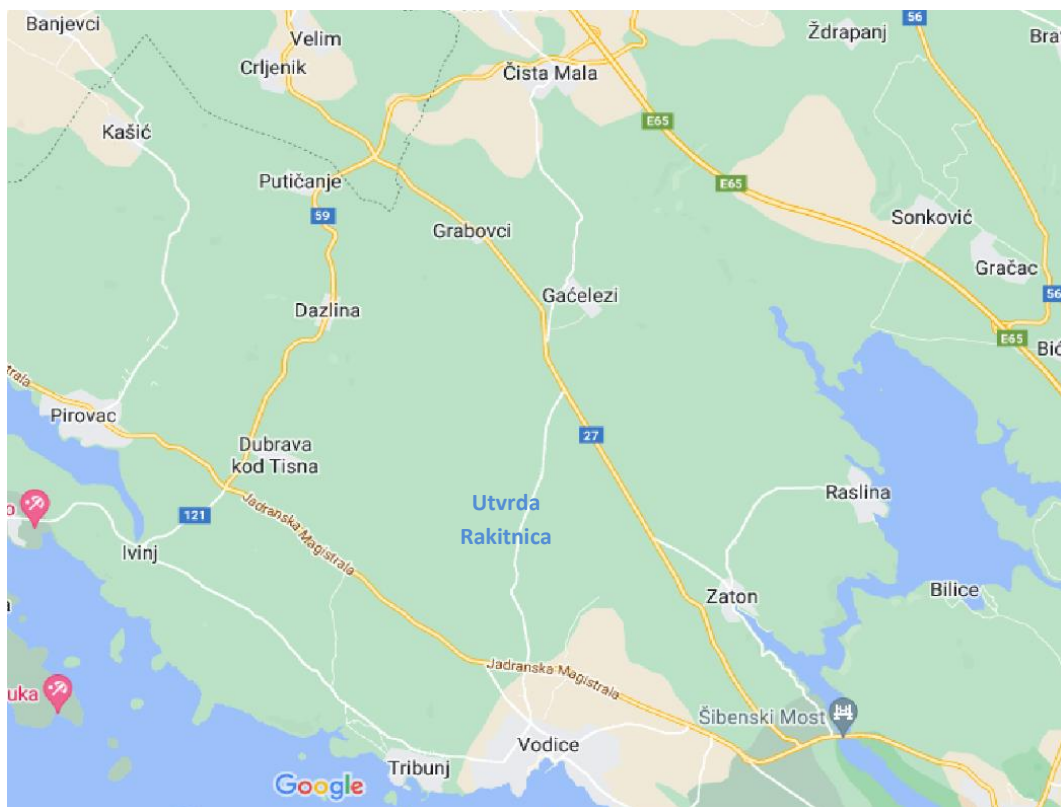
Prema Glavašu, Nakiću i Paviću (2020) Rakitnica se 1322. godine prvi put spominje u ispravi kralja Karla I. Roberta kojom se potvrđuju šibenske granice prema Zadru i otočni posjedi. 1357. godine hrvatski ban Ivan Ćuz predao je Rakitnicu šibenskoj komuni *villas Rakythnicha, Dazlina et Grabovci*. Nakon toga se, kroz 15. stoljeća i početkom 16. stoljeća, Rakitnica nerijetko spominje u kontekstu sela šibenskog distrikta u kojem svoje posjede imaju šibenski plemići. Plemić Juraj Radoslavčić, uz biskupovu potporu, u Rakitnici osniva župu i 1448. godine gradi crkvu sv. Ivana.

Završetkom 15. stoljeća Osmanlije prodiru i na ovo područje. 1509. godine seljani sklapaju ugovor sa sedam šibenskih plemićkih obitelji u vezi gradnje vapnenice. Što je zapravo vapnenica ne možemo sa sigurnošću govoriti. No, Don Krsto Stošić (2020) u svoj knjizi *Sela šibenskoga kotara* navodi kako se zasigurno radi o gradnji kaštela. 1521. godine angažiran je, od strane vlasnika Rakitnice, jedan šibenski topnik da boravi u utvrdi godinu dana. Unatoč tome, nemogućnost uspješne obrane od sustavnih prodora Osmanlija primoralo je stanovništvo na napuštanje Rakitnice i odlazak u sigurnija mjesta poput Vodica i Tribunja (Glavaš, Nakić, Pavić, 2020).

1647. Osmanlije ostavljaju praznu utvrdu Rakitnica i odlaze pružiti pomoć u napadnuti Velim. To koriste Mlečani koji zauzimaju utvrdi i sprječavaju povratak neprijatelja. S povratkom mletačke vlasti seljacima iz Vodica predana je utvrda, ali Rakitnica se kao naselje nije oporavila pa je tako kroz 19. i 20. stoljeće imala svega nekoliko kuća (Glavaš, Nakić, Pavić, 2020).

Slika 8. Kolunićeva karta iz 1570. godine s prikazom utvrda Rakitnica, Dazlina i Velim (Glavaš, Nakić, Pavić, 2020)

Slika 9. Suвременa karta na kojoj je vidljiv položaj Rakitnica, Dazline i Velima

Danas se u Rakitnici održavaju različita događanja povodom Praznika rada ili Dana grada Vodica. Također, u Rakitnici se održava misno slavlje na svetkovinu sv. Ivana Krstitelja.

U nastavku ću opisati najistaknutiju kulturnu baštinu Rakitnice. To je prije svega utvrda Rakitnica ili Gradina, zatim Crkva sv. Ivana Krstitelja, lokva Rakitnica ili Tri bunara, tri bunara iz turskih vremena, opekarska peć iz rimskog doba te mnogobrojne suhozidne gradnje kao što su suhozidi, bunje i kapelice.

3.1. UTVRDA RAKITNICA ILI GRADINA

Iz rakitničkih polja pruža se pogled na ostatke utvrde Rakitnica ili Gradina do koje se može doći usponom na vrh brda Kuline.

Slika 10. Pogled na utvrdu Rakitnica

Glavaš, Nakić i Pavić (2020) opisuju današnje stanje lokaliteta Rakitnica, Dazlina i Velim. Velim je općina, a Dazlina naselje nedaleko Vodica i utvrde Rakitnica. U Rakitnici, Dazlini i Velimu nalaze se obrambene utvrde koje zajedno čine tri ključne obrambene točke zapadnog dijela šibenskog distrikta. Sa 170 metara visokog brda Kuline, na kojem se nalazi utvrda Rakitnica, i danas se pruža pogled na Dazlinu. Utvrda Rakitnica razlikuje se od Dazline i Velima jer se sastoji od više nepovezanih objekata. Objekti su rašireni po vrhu i sjeverozapadnoj strani brda, a možemo ih podijeliti na stambeno-gospodarske i upravno-fortifikacijske.

Na sjeverozapadnoj strani brda nalaze se objekti stambeno-gospodarskog karaktera, a njihov nepravilan raster rezultat je prilagodbe istih neravnom i nepravilnom terenu. S obzirom da su zidovi ovih objekata dobro očuvani, vidljivo je da većina ima više etaža i krovove na jednu stranu. Unutar nekoliko objekata očuvana su stepeništa koja otkrivaju na koji način su etaže bile povezane. Objekti su građeni uz pomoć neobrađenog kamena i vezivnog materijala, a manji broj istih posjedovao je i dvorište ograđeno visokim zidovima.

S istočne strane brda Kuline nalaze se izdužene zemljane terase podzidane suhozidima i sklop nekoliko objekata s kojih se promatrao ulaz u naselje iz smjera nekadašnjeg sela Rakitnice u podnožju samog brda. Objekti, kojima su sačuvane gornje etaže, imaju na gotovo svim zidovima puškarnice nepravilnog rasporeda. Puškarnice nam ukazuju na to da su ovi objekti preuzimali obrambenu ulogu u slučaju opasnosti (Glavaš, Nakić i Pavić, 2020).

Jedan od upravno-fortifikacijskih objekata nalazi se u središtu naselja i prepoznat je kao trg. Objekt je kvadratnog oblika i ima jedan metar debele zidove. Na vanjskim zidovima ovog objekta ne nalaze se puškarnice, ali se u njenoj unutrašnjosti nalazi plitka niša. Niša se nalazi na sredini jugoistočnog zida objekta. Uloga ovog objekta je i danas nepoznanica, ali se po mnogočemu razlikuje spram drugih objekata. Prvenstveno se ističe njegova središnja pozicija u naselju i masivnost (Glavaš, Nakić, Pavić, 2020).

S jugoistočne strane naselja, na najvećoj koti brda, nalaze se ostaci kule. Tlocrt kule je pravokutnog oblika, a zidovi su joj dodatno ojačani kamenim pokosima. Prema ostacima ovako moćnih temelja može se zaključiti da je kula imala više etaža. Kula je s jugoistočne strane povezana s najvećim objektom među svima koji pokriva najviši dio brda. Radi se o nekadašnjem kaštelu odnosno utvrđi. Kaštel je pravokutnog tlocrta, izrazite je veličine i smješten na dominantnoj poziciji. Objekt u unutrašnjosti sadrži mrežu ostataka zidova nekadašnjih prostorija (Glavaš, Nakić i Pavić, 2020).

Slika 11. Utrda Rakitnica ili Gradina³

3.2. CRKVA SV. IVANA KRSTITELJA

Prema Stošiću (1941) crkva sv. Ivana Krstitelja sagrađena je 1445. godine, a dao ju je sagraditi šibenski plemić Juraj Radoslavlić za spas svoje duše i oprost grijeha. Sela Rakitnica, Kamena i Okit bila su pod župom u Dazlini, a kako je Dazlina bila daleko, stanovništvo bi umiralo bez sakramenata. Na ovaj način su tri sela, Rakitnica, Kamena i Okit, činila novu župu sa središtem u Rakitnici. Juraj Radoslavić uzeo je pravo patronata nad crkvom. Župa Rakitnica prestaje s radom s prodorom Turaka na ovo područje. Pelajić (2002) piše kako se ni nakon odlaska Turaka Rakitnica više nikad nije naselila kao prije, a njeni stanovnici pripali su župi Vodice. Danas župljani Vodica, svake godine 24. lipnja, obilježavaju svetkovinu Rođenja sv. Ivana Krstitelja u Rakitnici.

Crkva sv. Ivana Krstitelja u Rakitnici je jednobrodna longitudinalna građevina. To znači da ima jedan središnji prilaz oltaru koji je izduženog pravokutnog oblika. Crkva ima

³ Dvorci, utvrde i stari gradovi; Utrda Rakitnica, sinonim za žestoke bojeve s Osmanlijama. Dostupno na: <https://dvorcistariigradovi.weebly.com/news--vijesti/utvrda-rakitnica-sinonim-za-zestoke-bojeve-s-osmanlijama>

polukružnu apsidu odnosno nadsvođen polukružan prostor nadodan na glavni dio građevine. Svod apside klasično je niži od glavnog crkvenog svoda, tj. krova. Sagrađena je od kamena i ožbukana s unutarne i vanjske strane. Na glavnom pročelju, odnosno na prednjoj strani crkve, nalaze se jednostavna pravokutna ulazna vrata i dva prozora s polukružnim završetkom. I vrata i prozori imaju kameni okvir. Na vrhu crkve nalazi se natpis „Crkva popravljena slogom bratovštine Srca Isusova“ i zvonik. Zvonik ima otvor samo za jedno zvono. Iznad vrata, a ispod natpisa nalazi se manji pravokutni otvor. Također, s desne strane ulaznih vrata je uzidana kamenica za posvećenu vodu. Iako crkva sv. Ivana Krstitelja izvorno nije imala prozore na pročelju i ravan strop, očuvala je svoj srednjovjekovni izgled.

Slika 12. Crkva sv. Ivana Krstitelja

3.3. LOKVA RAKITNICA ILI TRI BUNARA

Lokve su manja slatkovodna staništa. Prema postanku one mogu biti prirodne i antropogene. Lokve ne samo da su bogate bioraznolikošću već su i lijep motiv

krajobraza. Veliko su značenje imale u prošlosti kada su, pogotovo na krškom području siromašnom vodom, bile gotovo glavni izvor vode. Održavale su se na način da se uklanjao travnati obraštaj, vadio mulj i obnavljali suhozidi kojima su bile obzidavane. I danas su lokve vrlo vrijedna, ali nažalost osjetljiva i ugrožena staništa.⁴

Starac i Randić (2016) opisuju gradnju krških lokvi. Za izgradnju lokve bilo je potrebno pronaći kakvu kršku vrtaču (ponikvu) ili udubljenje u terenu. Dno bi se prekrilo i dobro nabilo slojem nepropusne gline. Ako je i krupna stoka koristila lokvu, životinje bi svojim papcima neprestano utiskivale nepropusni sloj gline što je bilo povoljno za održavanje same lokve. One lokve koje su se koristile isključivo kao izvor pitke vode, najčešće su bile ograđivane suhozidom. Na taj način onemogućio bi se prilaz stoci. Obično su suhozidi imali kružni ili ovalni oblik, a na jednoj strani uzak prolaz. Prolaz je bio dovoljno širok kako bi mogao njime proći čovjek, ali ne dovoljno širok za prolazak stoke. Na taj način se čuvala čistoća i pitkost same vode.

Slika 13. Lokva Rakitnica ili Tri bunara

Lokva Rakitnica ili Tri bunara nalazi se na prometnom potezu Vodice-Gaćezezi podno starog rakitničkog grada. U njevoj blizini nalazi se crkva Sv. Ivana i ostaci rimske opekarske peći te tri bunara još iz rimskog razdoblja i stari rakitnički grad po kojima je lokva i dobila ime. Tratinčica, divlja šparoga, brnistra, bobolj ledinjak, drača, tetivka,

4

https://www.dubrovackoprimorje.hr/uploads/documents/strucna_podloga_za_zastitu_posebnog_herpetoloskog_rezervata_lokve_u_majkovima_izmjena_prva_ozujak_2021-1.pdf

zlatinjak, šafran, bršljan, kupina i ljubičica čine bogat biljni svijet lokve Rakitnice. U biljni svijet ove lokve pripada i jedna zaštićena biljka, a to je Bodljikava veprina. Što se životinjskog svijeta tiče, njega čine gušter, zmija bjelouška, poskok, zelena galatinka, zlatna ribica, gazivoda, vretenica, komarci, leptiri, osa šiškarica te lastavica i vrabac.⁵

Lokalna akcijska grupa More 249 „Lok(v)alno za život lokve“ 2018. godine pokrenula je projekt koji je za cilj imao zaštititi i revitalizirati lokve od značajne biološke važnosti na području Vodica i Šibensko-kninske županije. Projekt je obuhvatio dvije lokve, lokvu Rakitnicu i Serdarićevu lokvu (lokva Mardakovica). Ovim projektom nastojala se očuvati bioraznolikost lokvi i kulturno-povijesna važnost koju one imaju za lokalne stanovnike. Sudjelovalo je 35 volontera koji, osim što su očistili područja lokvi, postavili su i kante za otpatke, klupe za sjedenje i informativno-edukativne ploče. Po završetku je održana i akcija s učenicima iz Osnovne škole Vodice i predmetnim učiteljima. Time su učenici izravno utjecali na čišćenje lokvi i osvijestili važnost očuvanja istih.⁶

Slika 14. Lokva Rakitnica ili Tri bunara⁷

⁵ <https://www.ina.hr/zelenipojas/revitalizacija-lokvi-kroz-projekt-lokvalno-za-zivot-lokve/>

⁶ <https://www.ina.hr/zelenipojas/revitalizacija-lokvi-kroz-projekt-lokvalno-za-zivot-lokve/>

⁷ Lokalna akcijska grupa „more 249“, Završen projekt „Lok(v)alno za život lokve“. Dostupno na: <https://www.lagmore249.hr/projekti/završen-projekt-lok-v-alno-za-zivot-lokve>

3.4. TRI BUNARA

Trumić (1966) definira bunar kao vertikalnu građevinu koja služi kaptiranju podzemne vode. Bunare možemo podijeliti s obzirom na hidrogeološke uvjete i s obzirom na način gradnje. S obzirom na hidrogeološke uvjete razlikujemo arteške bunare i bunare sa slobodnom površinom. Razlika među njima je u tome što je površina vode u arteškim bunarima pod pritiskom i pritisak je veći od atmosferskog dok je kod bunara sa slobodnom površinom pritisak jednak atmosferskom. S obzirom na način gradnje razlikujemo bušene i kopnene bunare. Bušeni bunari nastaju bušenjem, a kako bi se došlo do vode poseže se za velikim dubinama. Za razliku od bušenih, kopneni bunari posežu sa plićim vodama.

Slika 15. Bušeni bunar⁸

⁸ <https://www.yell.rs/profil/busenje-bunara-naturaqua/>

Slika 16. Kopani bunar⁹

Živković (2013) piše kako je bilo malo seljačkih domova u prošlosti koji su u svojoj blizini imali izvor pitke vode. Kada se biralo područje za naseljavanje, prvenstveno se tražilo gospodarski povoljno područje. To su bila polja, šume, pašnjaci koja su im mogla osigurati egzistenciju, a za vodu se snalazilo. Na području panonskog bazena do vode se dolazilo kopanjem bunara do za to potrebne dubine. Katkad bi se već na nekoliko metara dubine nalazile podzemne vode. Ono po čemu su se bunari razlikovali bio je vidljivi, nadograđeni dio. Osnovni tip bila je „kruna“ bunara načinjena od kamena, drva ili opeke. Voda se iz bunara ručno izvlačila kantom i užetom. Dorađeniji bunari imali su vitlo kojim se voda lakše izvlačila iz bunara, a potpuno dotjerani bunari bili su oni koji su nad svim tim imali i nadstrešnicu. Drugi način vađenja vode bio je s pomoću đerama. Što se tiče krškog kraja, opskrba vodom ondje je bila velik problem. Da bi se iskopao i sagrađio bunar bilo je potrebno pronaći za to prigodno mjesto što bliže kući ili selu. Tražile su se manje udoline kako bi se u njih slijevala voda, a da je tlo glinasto i samim time nepropusno. Bunari su bili okruglog tlocrta i obzidavali su se kamenom. Neki su bili na taj način i dovršeni, a neki su na vrhu svoda imali zidanu „krunu“.

⁹ <https://www.radio-capljina.com/gospodarstvo/item/725-koliko-se-hercegovina-promijenila-u-zadnjih-cetvrt-stoljeca-kao-ilustracija-mogu-posluziti-uglavnom-napusteni-i-zapusteni-catrnje-i-bunari-uz-kraske-lazine-i-vrtace-bili-su-i-doslovce-izvori-zivota-u-krsu.html>

Slika 17. Jedan od tri bunara

Slika 18. Jedan od tri bunara

U Rakitnici pored lokve Rakitnica ili Tri bunara nalaze se tri bunara iz razdoblja Turaka. Bunar sa slike 17 nalazi se najbliže lokvi Rakitnica. Kruna bunara sa slike 17

je najbolje očuvana u odnosu na krune preostala dva bunara. Bunar sa slike 18 nalazi se paralelno sa bunarom sa slike 17, dok se bunar sa slike 19 nalazi u neposrednoj blizini, samo ga dijeli poljski put. Kruna bunara sa slike 19 je najmanje očuvana. Kamenje okolo bunara nekad je činilo njegovu krunu. Voda u bunarima nije pitka jer isti nisu održavani. Unutar bunara često možemo vidjeti žabe.

Slika 19. Jedan od tri bunara

3.5. OPEKARSKA PEĆ

Štimac-Dedić (2014) piše kako proizvodnja keramike doživljava svoj procvat u antici te se širi na sve dijelove Rimskog Carstva zahvaljujući gustoj cestovnoj povezanosti. Proces proizvodnje keramike odvijao se tijekom cijele godine u opekarskim radionicama. Proces je obuhvaćao vađenje, pročišćavanje gline, formiranje u kalupe te sušenje i pečenje. Za proizvodnju keramike izrazito je bitna blizina vode zbog čega su se često u blizini radionica kopali bunari. Kako bi prijevoz robe bio što jeftiniji i jednostavniji, bila je važna i blizina rijeke. Veće radionice su imale pečate kojima bi obilježavali svoje opeke u svrhu prepoznavanja na tržištu. Manje radionice lokalnog tipa nisu imale pečate. Na opekama su se nekad mogli pronaći i crteži, grafički zapisi te ljudski i životinjski otisci. Proizvodila se krovna opeka, opeka za gradnju različitih vrsta

zidova, ukrasne opeke, šuplje opeke, klinaste opeke za lukove, okrugle za stupove te tegule¹⁰ kojima su se oblagali zidovi i stropovi.

Da lokalna keramičarska proizvodnja na području Dalmacije nije dovoljno istražena govore nam brojne pečatirane građevinske keramike, većim dijelom pohranjene unutar prostorija različitih muzeja. Njihova značajna količina upućuje na brojne lokalne radionice čija je namjena bila opskrbiti lokalno tržište istočnojadranske obale u vrijeme njene urbanizacije od prvog stoljeća. Upravo na tu činjenicu ukazuju pečati iz fundusa šibenskog muzeja (Lipovac Vrkljan, Radić Rossi, Šiljeg, 2011).

Unutar kataloga *Arheološke baštine vodičkog kraja* (Brajković, Krnčević, Podrug, 2010) opisan je pronalazak opekarske peći u Rakitnici u blizini lokve Tri bunara. Vladimir Roca je 2008. godine za vrijeme kopanja rupa za sadnju mladih maslina naišao na „neke čudne cigle“. Po njegovoj dojavi na teren su došli djelatnici Muzeja grada Šibenika. U tjednima koji su bili pred njima, polako su otkrivali obrise rimske opekarske peći. Peć je služila za izradu kupa kanalice (imbricesa) i i krovnih opeka (tegula). Ovaj nalaz ima posebno značenje jer se radi o prvom ovakvom nalazu na području Dalmacije, a po svojoj očuvanosti prava je rijetkost i na području Sredozemlja. Peć je dimenzija 4 x 2,5 m. Iz lokve u neposrednoj blizini sakupljala se glina, neophodna opekarska sirovina. Otkopano je ložište i rešetka peći. Ispred ložišta i u zemlji koja ga je pokrivala pronađeno je mnoštvo tegula. Opekarska peć bila je smještena između dva antička urbana središta. Jedno središte je bilo na gradini Dragišić, a drugo na Velikoj Mradkovicu gdje se vjerojatno nalazila rimska Arauzona. Moguće je, da je upravo ova opekarska peć opskrbljivala ta urbana središta i vile rustice kojih je na ovom području trebalo biti.

¹⁰ Cigla, opeka.

Slika 20. Opekarska peć¹¹

3.6. SUHOZIDNE GRADNJE

Umjetnost suhozidne gradnje odnosi se na znanja potrebna za izgradnju kamenih konstrukcija, slaganjem kamena na kamen, bez korištenja vezivnog ili drugog materijala, osim tek ponekad suhe zemlje. Suhozidne konstrukcije većinom nalazimo na strmim terenima, u naseljenom prostoru ili izvan njega, ali ih ponekad nalazimo i u urbanim područjima. Stabilna struktura postiže se pažljivim izabiranjem i postavljanjem kamena. Suhozidna struktura oblikuje brojne krajobrazne, stvarajući raznolike načine uzgoja, stočarstva i stanovanja. Takve strukture svjedoče nam o različitim metodama i praksama kojima se ljudi koriste od prapovijesti do danas kako bi oblikovali svoj radni i životni prostor. Tehnika kojom su izgrađene suhozidne strukture govori nam o savršenom skladu čovjeka i prirode. Zbog svega navedenog, umijeće suhozidne gradnje je 28. studenog 2018. upisano na UNESCO-ov Reprezentativan popis nematerijalne baštine čovječanstva.¹²

¹¹ Turistička zajednica grada Vodica, Opekarska peć. Dostupno na: <https://www.vodice.hr/hr/dozivjeti-vodice/arheoloska-nalazista/opekarska-pec/2000>

¹² <https://www.otoci.eu/unesco-umijece-suhozidne-gradnje-zasticena-je-nematerijalna-kulturna-bastina-covjecanstva/>

U nastavku ću opisati suhozidne gradnje kao što su bunje, suhozidi i kapelice. Što se kapelica tiče, valja naglasiti kako one ne pripadaju isključivo suhozidnoj gradnji.

3.6.1. BUNJE

Prema Živkoviću (2013) čovjek gradi bunje kako bi se u polju mogao skloniti od žege ili nevremena. Bunje su uglavnom kružne suhozidne građevine, a još se nazivaju i kažuni, ćemeri, trimi itd. Nalazimo ih u poljima, maslinicima i vinogradima jadranskog područja, ali i drugdje po Sredozemlju.¹³ Bunje su još služile i kao spremište oruđa i drugih potrepština. Tehnika gradnje, materijal i svrha svake bunje je ista, ali je svaka bunja različita i unikatna. Upravo to svojstvo čini suhozidno graditeljstvo vrijednim.

Živković (2013) opisuje i samu gradnju bunje koja započinje gradnjom širokog kamenog zida s unutarnjim i vanjskim licem. Prostor između unutarnjeg i vanjskog lica zida ispunjen je školjom¹⁴. Na taj način se zid zida do visine od otprilike jednog metra, a zatim se počinje svoditi pločastim kamenom na način da se svaki sljedeći red malo uvlačio prema unutra. Kamene ploče su uvijek bile u manjem nagibu prema van kako bi usmjeravalo otjecanje kišnice. Bunjama se s povećanjem promjera tlocrta povećava težina svoda i visina prostora. Ponekad su se bunje gradile i uz same kuće te su u tom slučaju služile kao kokošinjci, svinjci ili štale za magarce i sl. Različite forme bunja pronalazimo ovisno o različitim regijama.

U Rakitničkim poljima nailazimo na velik broj bunja, a svaka je potpuno različita i jedinstvena.

Bunja sa slike 21 dio je ogradnog suhozida. Otvor bunje je pravokutnog oblika, a iznad otvora postavljena su dva kamena u obliku naopakog slova V. Otvor bunje je izbačen prema naprijed u odnosu na njezin svod. Dio svoda je urušen. Bunja sa slike 22 nije dio ogradnog suhozida već stoji samostalno. Izgrađena je u četiri okrugla reda. Red na tlu je najširi, ali i najmanje očuvan. Red na vrhu je najuži i drži polukružni svod. Otvor bunje je obrastao, ali se dovoljno nazire kako bi mogli zaključiti da je pravokutnog oblika. Otvor je dio drugog reda kamena, a uvučen u odnosu na prvi dio na tlu.

¹³ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=10199>

¹⁴ Sitan kamen.

Slika 21. Bunja u Rakitnici

Slika 22. Bunja u Rakitnici

Slika 23. Bunja u Rakitnici

Slika 24. Bunja u Rakitnici

Bunja sa slike 23 nije dio ogradnog suhozida već se s njene lijeve i desne strane kamenja slažu sve niže do tla. Otvor bunje je pravokutan sa šiljastim završetkom. Bunja

sa slike 24 je dio ogradnog suhozida. Otvor bunje je pravokutnog oblika. Na vrhu bunje postavljen je okrugli plosnati kamen kao završetak.

Slika 25. Unutrašnjost bunje

Svaka bunja okruglog je tlocrta i ima polukružan svod.

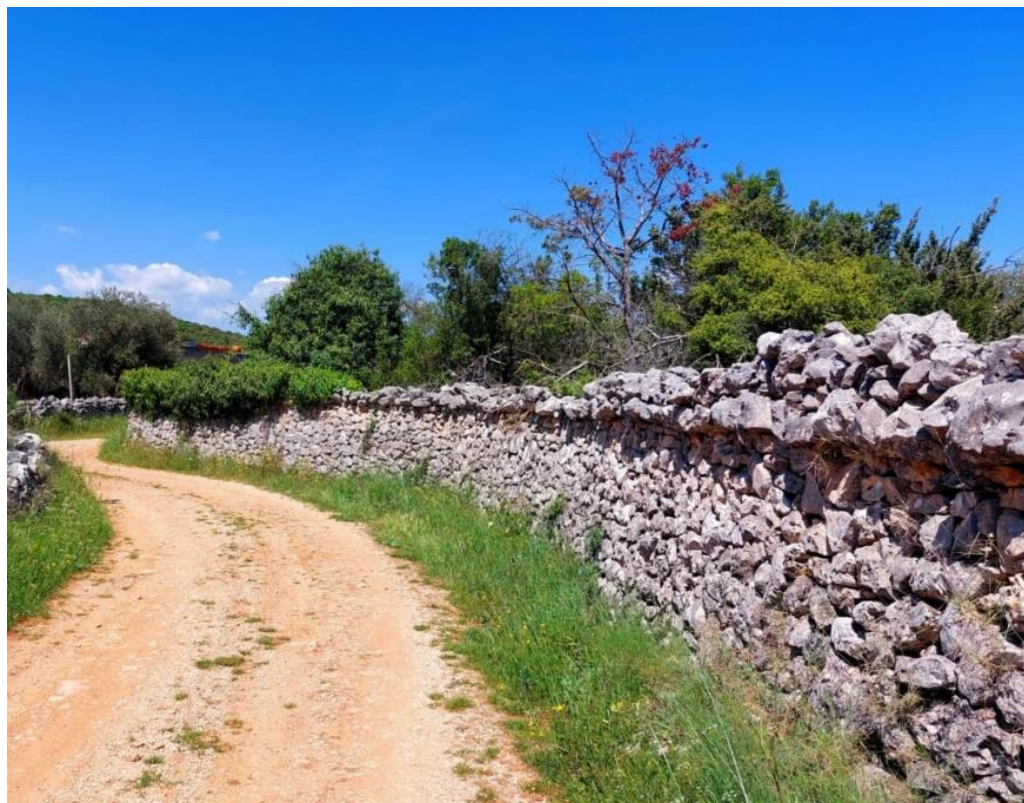
3.6.2. SUHOZIDI

Cukrov (2008) piše kako je bio težak život drevnog vodičkog težaka. Plodna zemlja se prvo trebala očistiti od kamenih gromada, na taj su način nastale gromače. Gromače su veliki kameni zidovi koji ujedno odvajaju pojedine njive i pašnjake od susjeda i puta kojim se kretala stoka. On navodi kako je stanovništvo vodičkog kraja, unatoč blizini moru bilo okrenuto poljodjelstvu i stočarstvu. Pučanstvo je, zaštićeno niskim brežuljcima od pogleda gusara s mora, živjelo u zaleđu. Danas si možemo tek zamišljati

da je uz more postojala i pokoja bunja koja je možda služila kao sklonište moreplovcima koji su dolazili po vodu.

Slika 26. Suhozid u Rakitnici

Slika 27. Suhozid u Rakitnici

Suhozidi u Rakitnici uistinu su brojni i čine jednu veliku mrežu suhozida koji ograđuju polja i maslinike. Nailazimo na niske i visoke suhozide, šire i uže, dulje i kraće, ovisi o potrebi i volji seljaka koji su ih izgradili. Suhozid sa slike 27 je specifičan po tome što njegov vrh nije ravan kao kod većine, već su na vrhu naslagana kamenja koja prelaze širinu zida.

3.6.3. KAPELICE

Prema Živkoviću (2013: 287) kapelice su „mali formati pučkoga graditeljstva religioznog sadržaja“ koji obilježavaju ruralne krajeve Hrvatske. Kapelice se još nazivaju kapele, pilovi, klonci, zvonare, raspela, križevi itd. Kapele u Hrvatskoj nisu dovoljno obrađena i istražena tema. Sam pojam kapelice nije jasno determiniran. Pa tako, puk ovakvu malu građevinu vjerskog tipa naziva kapelom ili kapelicom, dok ih struka razdvaja na manje, u kojima se ne može održati liturgija, i veće u kojima se može. Najviše sačuvanih kapela potječe iz druge polovice 19. stoljeća i prve polovice 20. stoljeća, a najčešće ih pronalazimo u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Istri i priobalju. Do slabijeg interesa za gradnju ovakvih građevina dolazi nakon Drugog svjetskog rata pa sve do devedesetih godina, zbog društveno nepogodne klime za ovu temu. Zato nakon devedesetih godina započinje intenzivnija gradnja građevina ovog tipa i spomen križeva u čast žrtvama Domovinskog rata i to u svim krajevima Hrvatske. Inače, motivi za gradnju kapela bili su uglavnom vjerske prirode. Iako su često „suho zidane“, nisu isključivo građene na taj način. Gradili su ih i financirali pojedinci, ali i čitave obitelji, skupine ljudi ili seoska zajednica. Kapele su djela samog naroda, za razliku od crkava kojih je narod bio samo korisnik. Izgradnjom kapele čovjek se želi zahvaliti Bogu, pokoriti i zamoliti za oprost grijeha, potražiti Božju zaštitu, odnosno svoje molitve, vjeru i pobožnosti pretvoriti u djelo. Često su razlozi gradnje bili upisani na samoj kapeli. Nerijetko su kapele služile i kao međa između posjeda ili putokazi hodočasnici i trgovcima.

Kapelice su često viđen oblik gradnje na vodičkom području, kako u poljima zaleđa, tako i na gradskim ulicama. Kapelice su i danas odraz bogate vjerničke duše njihovih graditelja unatoč materijalnom siromaštvu. Vrijedni bi težaci na putu u polje ili iz polja prema kući barem na trenutak zastali pred kapelicom kako bi se pomolili i zahvalili

Bogu. Muškarci bi iz poštovanja skinuli svoju kapu s glave, a žene bi se naklonile. Gotovo su sve kapele oštećene ili u potpunosti uništene za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata. Nakon devedesetih započinje gradnja novih kapela, simbola novog početka. Kroz godine su se gotovo sve obnovile ili sagradile ponovno.¹⁵

Slika 28. Kapelica u Rakitnici

¹⁵ <http://www.zupa-vodice.hr/kapelice%20i%20kri%C5%BEevi%20u%20Vodicama.html>

Slika 29. Unutrašnjost kapelice Presvetog Trojstva¹⁶

Prema posljednjim podacima župe Vodice, na vodičkom području nalaze se trideset i dvije kapelice. Posljednja među njima sagrađena je kapelica Presvetog Trojstva, ujedno i najveća kapelica na vodičkom polju. Kapelica Presvetog Trojstva nalazi se u Rakitnici na privatnom imanju. Sagrađio ju je Ante Čičin-Šain uz pomoć sina Domagoja i cijele obitelji.¹⁷

¹⁶ Šibenska Biskupija. Blagoslov kapelice Presvetog Trojstva u vodičkom polju u Rakitnici. Dostupno na: <https://www.sibenska-biskupija.hr/blagoslov-kapelice-presvetoga-trojstva-u-vodicckom-polju-u-rakitnici/>

¹⁷ <http://www.zupa-vodice.hr/kapelice%20i%20kri%C5%BEevi%20u%20Vodicama.html>

4. ZNAČAJ LOKALNE BAŠTINE U ODGOJNO-OBRAZOVNOM KONTEKSTU

Kuščević (2015) opisuje kulturnu baštinu kao sliku života određene društvene zajednice čiji je razvoj, ali i život pojedinca kulturno uvjetovan. Prema tome, kulturna baština ima veliku ulogu u kultiviranju dječjeg duha. Djeca na vlastit način doživljavaju kulturnu baštinu, a kroz likovnost mogu izraziti svoj doživljaj.

Prema Kuščević (2015) kulturna baština dijeli se na materijalnu i nematerijalnu. Nositelji značenja materijalne baštine su predmeti ili složenije prostorne strukture kao što su arhitektura, gradovi, arheološki ostaci ili ostaci kulturnog krajolika, dok je nositelj značenja nematerijalne baštine ona ostavština koja se posredno služi materijalnim stvarima i pripada duhovnom području. Materijalnu baštinu dijeli se na pokretnu i nepokretnu. U pokretnu baštinu spadaju oni predmeti koji nisu prostorno vezani i mogu se pokretati, dok u nepokretnu baštinu spadaju predmeti koji su čvrsto vezani za prostor u kojem su nastali. Nepokretna materijalna baština oblikuje prostor u kojem se nalazi i definira njegovo prepoznatljivo obilježje. S druge strane, pokretna baština, zbog svoje mobilnosti i prilagodljivosti, nove kulturne vrijednosti prenosi u novu sredinu.

Kuščević (2015) navodi kako uključivanje kulturne baštine u Likovnu kulturu može biti neposredan poticaj na likovne aktivnosti te razvoj kreativnosti i stvaralaštva. Kroz sadržaje kulturne baštine djeca, osim što razvijaju likovne sposobnosti, uče o kulturi kojoj pripadaju i shvaćaju važnost njenog očuvanja. Likovna kultura karakteristična je po različitosti svojih sadržaja i zato se kroz nju lako može kulturna baština približiti učenicima. Zasiurno, kada učenicima želimo nešto približiti započet ćemo s nečim njima poznatim i bliskim, a to je u ovom slučaju lokalna tj. zavičajna baština.

Husanović-Pejnović (2011) piše kako nastava uvijek treba polaziti od lokalne sredine, odnosno od zavičaja. Ističe načelo zavičajnosti kao jedno od najvažnijih načela odgoja i obrazovanja. Zavičaj je dio identiteta pojedinca jer predstavlja njegov rodni kraj, a govor, običaji, nošnje i arhitektura zavičajno su nasljeđe. Nastavni programi trebaju poštivati načelo zavičajnosti i uključivati one sadržaje koji će pridonositi upoznavanju učenika sa njihovim zavičajem.

Posjet učenika lokalitetu Rakitnica bio bi poseban poticaj za učenje jer je to kraj u kojem su živjeli njihovi roditelji i preci. Očuvani bunari, lokve i cisterne, gromače i bunje ili samo ostaci istih, pripadaju vrijednoj lokalnoj baštini vodičkog kraja koja može biti poticatelj u vizualnom istraživanju s učenicima u nastavi Likovne kulture. Ti sadržaji mogu također biti veliki poticatelji kod složenijih pothvata u nastavi i projekata. Istraživanjem lokalne baštine kod učenika bi se potakla svijest o pripadnosti zavičaju u kojem žive i motiviralo ih se na upoznavanje i istraživanje istog. Učenici bi na taj način razvijali svijest o zaštiti prirode, okoliša i lokalne kulturne baštine. Također, susretom s lokalnom baštinom učenici bi se upoznali s običajima i tradicijom svog kraja te razvili osjećaj pripadnosti i domoljublja. Sve to, ne bi bilo moguće bez onoga koji bi usmjeravao pažnju, odnosno bez učitelja.

Pivac (2016) ističe ulogu učitelja u približavanju kulturne baštine učenicima. Učitelj je taj koji započinje komunikaciju s baštinom imajući na umu interese i predznanja učenika. Učitelj kroz razgovor s učenicima potiče estetsko doživljavanje. On dopušta učenicima da budu slobodni, da zapitkuju, istražuju i opisuju baštinu na odabranim slikovnim primjerima na svoj dječji način. Pri tom je donekle ograničen formalnom strukturom nastavnog plana i programa te vremenskim okvirom. Komunikacija učenika s baštinom nastavlja se interpretacijom ili reinterpretacijom baštine kroz individualna likovna djela učenika. Učenički radovi nova su „likovno-baštinska“ djela, a njihovom analizom i vrednovanjem nastavlja se i produbljuje dijalog učitelja i učenika s baštinom.

Kuščević (2015) opisuje što je potrebno za uspješno uključivanje kulturne baštine u odgojno-obrazovni proces. Ističe važnost osvještavanja učitelja i odgojitelja o vrijednosti upoznavanja kulturne baštine sa djecom i mladima. Bitno je osvijestiti i potaknuti buduće učitelje i odgojitelje da u svom radu odabiru likovne motive iz kulturne baštine i na taj način približe njihovu vrijednost učenicima. Svi motivi i sadržaji kulturne baštine trebaju biti prikladni dobi učenika kako bi im isti bili zanimljivi i potakli ih na aktivnu suradnju. Potrebno je da učenici sadržaje mogu sagledati iz vlastite perspektive, samostalno ih istražiti i otkriti elemente vizualnog jezika baštine. Bitno je djeci u najranijoj dobi približiti likovni jezik kako bi naučili koristiti likovne i kompozicijske elemente. Što se tiče motiva baštine, učenicima bi se trebali nuditi i vizualni i nevizualni motivi. Dok su vizualni motivi sami po sebi neupitno vrijedni, vrijednost nevizualnih motiva krije se u poticanju kreativnosti učenika i uplovljavanju u svijet mašte. Susret učenika s baštinom kroz likovno

oblikovanje treba obogatiti sa što više likovnih tehnika i kombinacija različitih tehnika, materijala, formata papira i sl.. Učitelj i odgojitelj treba biti kreativna i spontana osoba koja će pronaći ravnotežu između kontrole i slobode učenika, poticati njihovu kreativnosti i stvaralaštvo te ljubav prema baštini. Sve navedeno, potrebno je kako bi se uspješno realizirala veza između kulturne baštine i likovnosti u odgojno-obrazovnom procesu.

Slične vrijednosti se ističu u Kurikulumu nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije iz 2019. (NN, 7/2019) prema kojem se učenici od prvog razreda u stvarnom prostoru, kroz neposredan susret, upoznaju sa spomenicima, skulpturama javnog prostora, dijelovima i elementima sela, grada, lokaliteta ili pojedinačnim arhitektonskim objektima. Prema kurikulumu neki od preporučenih oblika rada su izvanučionička nastava, projektna nastava i projektni zadaci organizirani u mjestu gdje se škola nalazi ili u vanjskom prostoru same škole te različiti oblici aktivnosti u prostorima muzeja ili galerije. Učenici se kroz igru i likovno izražavanje upoznaju s prostorom u kojem borave. Također, učenici tijekom prva dva razreda osnovne škole sudjeluju u barem jednoj izvanučioničkoj aktivnosti organiziranoj u suradnji s likovnim udrugama ili institucijama, a te aktivnosti mogu se provoditi u prostoru muzeja, galerija, umjetničkih ateljea, arhitektonskih ili dizajnerskih studija i sl. Prema odgojno-obrazovnim ishodima za teći i četvrti razred učenici će navoditi i opisivati spomenike i institucije iz svog zavičaja koje su posjetili i upoznali tokom izvanučioničke nastave. Te sadržaje odabire učitelj prema preporuci da ti sadržaji učenicima budu dostupni i vrijedni za njihov osobni razvoj. Učenici se upoznaju s djelima kulturne baštine i tradicijskog oblikovanja i istražuju utjecaj različitih prirodnih i društvenih čimbenika na njih. Spoznaju važnost očuvanja kulturne baštine i njezinog utjecaja na svakodnevni način života.

5. LOKALNA BAŠTINA I IZVANUČIONIČKA NASTAVA

Iz svega do sad navedenog zaključujemo da kada je riječ o istraživanju lokalne baštine u okviru nastave Likovne kulture, najprikladniji način provedbe je izvanučionička nastava. U knjizi *Održivi razvoj i izvanučionička nastava* (Husanović-Pejnović, 2011) izvanučionička nastava definirana je kao specifičan oblik nastave koji se provodi izvan učionice kako bi se neposrednim promatranjem što bolje realizirali nastavni sadržaji. Pa je tako izvanučionička nastava učenje istraživanjem i otkrivanjem kroz šetnju, terensku nastavu, izlet, školu u prirodi i sl. Izvanučionička nastava omogućuje učenicima neposredno upoznavanje sa okolišem i zavičajem koji ih okružuju, spoznaju o važnosti prirodne i kulturne baštine i njenog očuvanja. Ovaj oblik nastave omogućuje korelaciju među svim školskim predmetima. Osim toga, nastava prelazi u igru i avanturu i prenosi odgovornost realizacije na učenike. Učenike potiče na konstruktivistički način učenja i razvoj kreativnosti, omogućuje ulazak u svijet novih ideja, mogućnosti i iskustava. Izvanučionička nastava često počiva na timskom radu čime potiče međusobnu suradnju učenika. Učenici osjećaju manje opterećenje kroz ovakav način učenja u prirodi, a sve to doprinosi kako fizičkom tako i psihičkom zdravlju djece.

Husanović-Pejnović (2011) navodi vrste izvanučioničke nastave s obzirom na različite čimbenike izvođenja. Pa tako:

- *s obzirom na vrijeme* razlikujemo izvanučioničku nastavu od jednog sata, blok-sat te poludnevnu, jednodnevnu i višednevnu izvanučioničku nastavu
- *s obzirom na mjesto* izvođenja razlikujemo izvanučioničku nastavu u školskom dvorištu, nastavu u naselju, u užem zavičaju, širem zavičaju te nastavu u dijelu Republike Hrvatske
- *s obzirom na prostor* razlikujemo izvanučioničku nastavu u otvorenom i zatvorenom prostoru
- *s obzirom na sadržaj* razlikujemo izvanučioničku nastavu mješovitog sadržaja, nastavu interdisciplinarnog, ekološkog, geografskog, biološkog, povijesnog i proizvodnog sadržaja
- *s obzirom na metodičku namjenu* razlikujemo uvodnu, istraživačku, ilustrativnu izvanučioničku nastavu

Kako bi bili bliže dječjoj percepciji stvarnosti navedeni tipovi izvanučioničke nastave se najčešće kombiniraju. Na taj način postiže se racionalnija nastava što se tiče vremena i provedbe nastavnog programa. Nastavni program je najvažniji čimbenik pri provedbi izvanučioničke nastave. Taj program polazi od načela zavičajnosti i cjelovitosti, određuje dubinu i opseg sadržaja te zadovoljava interese učenika (Husanović-Pejnović, 2011).

Husanović-Pejnović (2011) opisuje organizaciju izvanučioničke nastave koja je vrlo složena i na nju utječe niz čimbenika. Čimbenici unutar škole koji utječu na organizaciju izvanučioničke nastave su ravnatelj, učitelji i učenici, a čimbenici izvan škole koji utječu na organizaciju su roditelji, udruge i ustanove, lokalna vlast i osobe određenih zanimanja. Ipak, najveću ulogu u organizaciji i provedbi izvanučioničke nastave ima učitelj. Učitelj treba postići dogovor s suradnicima sa terena, pronaći odgovarajući termin, upoznati se sa terenom i uskladiti ideje. Ne treba zanemariti razradu financijske konstrukcije ovog tipa nastave. Jako je važno odrediti ishode izvanučioničke nastave i upoznati učenike na oblik nastave koji slijedi. Osim učenike, sa idejom treba upoznati i njihove roditelje i dobiti njihov pristanak. Slijedi organizacija samog puta, organizacija prijevoza, kupnja ulaznica po potrebi i sl. Potrebno je predvidjeti metode i oblike rada na terenu i pripremiti radne materijale te različita sredstva i pomagala. S učenicima se treba postići dogovor oko vrednovanja kako bi oni znali što će se od njih očekivati. Kada se organizira izvanučionička nastava, važno je predvidjeti eventualne poteškoće. Prije same evaluacije postignutih rezultata, potrebno je iste uobličiti u završnu prezentaciju, plakat, izložbu, spomenar, zbirku, dnevnik ili sličan prigodan oblik.

6. MOGUĆNOST VIZUALNOG ISTRAŽIVANJA LOKALNE BAŠTINE S UČENICIMA U OKVIRU IZVANUČIONIČKE NASTAVE

Izvanučionička nastava daje učenicima mogućnost vizualnog istraživanja prirode i okoliša, a samim time i lokalne baštine. Prema Husanović-Pejnović (2011) osjetilom vida učenici opažaju i opisuju oblike, boje, crte, veličinu, visinu i neke osobine površina. Osjetilom sluha čuju različite zvukove koje mogu usporediti, opisati i imitirati. Osjetilom opipa učenici istražuju površine predmeta dodiranjem ili stiskom. Osjetilom mirisa primaju mirisne, a osjetilom okusa okusne podražaje. Pa tako, nastava izvan učionice omogućuje učenicima razvoj svih njihovih osjetila i stjecanje životnog iskustva. Iako čovjek koristi sva navedena osjetila, najviše se oslanja na osjetilo vida odnosno gledanje. Međutim, gledati nije isto što i promatrati. *Promatranje* je pojam, koji se za razliku od *gledanja*, puno češće koristi u nastavi. *Neposredno promatranje* izuzetno je važno u izvanučioničkoj nastavi jer na taj način učenik izravno svojim osjetilima promatra predmete i pojave oko sebe.

Antičić Lović (2018) definira vizualno istraživanje kao analizu postojećeg vizualnog ili vidljivog promatranja predmeta, prostora, ponašanja ili aktivnosti te šireg područja vizualnog u etnografiji. Vizualno istraživanje je kreativan proces koji traži od istraživača da kreativno odgovori na istraživačku situaciju s dobro informiranim inovacijama i prilagodbom postojećih metoda. Različiti projekti i konteksti zahtijevaju različite metode i medije ovisno o tipu istraživanja.

Lončar i Šuljug Vučica (2013, 2014) naglašavaju kvalitativne metode istraživanja kada je riječ o istraživanju kulturne baštine. Kvalitativne metode istraživanja obuhvaćaju promatranje, pripovijedanje, narativne i kvalitativne analize kao što su vizualna, diskurzivna i sl. koje se primjenjuju u razgovorima ili intervjuima. Ove metode potiču rasprave i znanja o kulturnim vrednotama. Autori ističu kako se kulturna baština i njeni objekti moraju promatrati u odnosu na njihove kontekste, odnosno holistički. Razlog tome je što se neko područje ne može u potpunosti razumjeti bez da se razumije kontekst tog mjesta. Vrlo je važno, u istraživanju kulturne baštine, koristiti se većim brojem različitih metoda proučavanja i analiza. Također, navode kako neki od analitičkih pristupa i analiza podrazumijevaju različite tehnike i postupke. Pa se tako neki od njih, među kojima je metoda vizualnog istraživanja, koriste procesima

skiciranja ideja, stvaranja vlastitih bilježaka i komentara, sažimanjem bilježaka sa terena, radom na riječima i određivanjem te reduciranjem kodova, stavljanjem kategorija u međusoban odnos, kreiranjem određenog gledišta, prikazivanjem podataka u određenom obliku, itd.

Begnoli (2010) navodi kako vizualni postupci omogućuju učenicima, kao subjektima istraživanja, da izravnije izraze svoja viđenja. Važnost vizualnih postupaka je ostvarivanje autentičnih podataka i rješenja. Vizualni postupci mogu biti mehanički i ne-mehanički. U ne-mehaničke postupke spadaju crtanje, slikanje i modeliranje, a u mehaničke fotografija i video zapis.

Prema predmetnom kurikulumu Likovne kulture učenici se od prvog razreda upoznaju i služe crtačkim, slikarskim i prostorno-plastičnim tehnikama. Kroz prve dvije godine naglasak je na upoznavanju likovnih tehnika i postupaka te je bitan poticaj učenika na razvoj preciznosti, koordinaciju prstiju i očiju, razvoj sitnih pokreta i usredotočenosti. Učenike se potiče da koriste veći broj tehnika i različitih postupaka te da istražuju vlastite mogućnosti. Neki od predviđenih likovnih pojmova za obradu su točka, crta, osnovne i izvedene boje, tonovi boja i brojni drugi. U trećem i četvrtom razredu učenik proširuje svoje znanje i upoznaje se s drugim likovnim pojmovima kao što su obrisne i gradbene crte, tonsko stupnjevanje, komplementarni kontrast i brojni drugi. Uvode se postupci kontrole likovnih materijala koji uključuju pritisak, spajanje, nagib i druge postupke.

Prema predmetnom kurikulumu Likovne kulture učenik se od drugog razreda osnovne škole na nastavi Likovne kulture koristi digitalnom tehnologijom (fotoaparatom ili pametnim telefonom). Predviđenim ishodima trećeg i četvrtog razreda učenik koristi digitalni fotoaparat ili pametni telefon za bilježenje sadržaja iz okoline koristeći se znanjima o likovnog jeziku te u svom vizualnom radu interpretira zabilježene sadržaje. Neki od predviđenih likovnih pojmova za obradu su kadar i plan.

7. ŠTO S VIZUALNIM ISTRAŽIVANJEM NAKON IZVANUČIONIČKE NASTAVE?

Povratkom s izvanučioničke nastave u klupe, učenici sa sobom donose prikupljene podatke, informacije, znanja i doživljaje, bilješke i skice, crteže, fotografije, video uratke itd. Sva ta znanja i materijali mogu se iskoristiti za stvaranje složenijih radova. Pa tako, od crteža ili fotografija može nastati neka vrsta umne mape ili vizualnog eseja, a od videozapisa može nastati video uradak i sl.

Antičić Lović (2018) opisuje na koji se način mogu prezentirati rezultati vizualnog istraživanja. Postoji nekoliko žanrova prezentacije koji kombiniraju verbalno i vizualno te postaju sve zastupljeniji u društvenim znanostima. Glavni među tim žanrovima su pisani esej koji uključuje fotografije, video esej, etnografski videozapisi i hipermedijski tekstovi.

Ovim poglavljem razmatraju se dvije vizualne forme koje nisu prethodno nabrojane, ali posjeduju s nabrojanima određene sličnosti te se u tekstu detaljnije analiziraju iz razloga što će se uz fotografiju na njih oslanjati u praktičnom istraživanju. Jedna od tih formi je umna mapa, prilagođena sistematizaciji prethodno provedenom vizualnom istraživanju na terenu i vizualni esej koji je u umjetnosti već afirmirana forma te bi se prema tome mogao češće rabiti i u odgojno-obrazovnom kontekstu.

7.1. UMNA MAPA

Bizan i Bizan (1993), kako je navedeno u radu Letina i Ištvančić (2017), definiraju umnu mapu kao „funkciju ljudskog uma koja ima oblik razgranatog mišljenja“ i kao „moćnu grafičku tehniku koja pruža univerzalni ključ za otključavanje potencijala ljudskog mozga“ (Bizan i Bizan, 1993). Također, navode kako umnu mapu možemo definirati i kao dvodimenzionalni vizualni prikaz u kojem se pomoću prostornog položaja, prikaza i spojnih linija nastoji prikazati odnos među izabranim pojmovima. Tehnika umnog mapiranja definira se kao tehnika vizualizacija odnosa među različitim konceptima primjenom slikovnih, pojmovnih i grafičkih prikaza u svrhu uspješnijeg procesa učenja i poučavanja. Umna mapa je slobodan oblik koji nema strogo zadanu strukturu čime se potiče učenička kreativnost. Sama izrada umne mape uključuje uporabu olovke i papira

ili pak korištenje specijaliziranih računalnih programa i aplikacija sa svrhom oblikovanja mape. Umno mapiranje koristi učenicima u organizaciji, selektiranju i redukciji informacija, smislenom povezivanju novih informacija i povezivanju istih s već postojećim znanjem. Ovakvim oblikom rada kreira se osobni pogled na svijet svakog učenika posebno.

Tehnika kreiranja umne mape ima više prednosti od tradicionalnog načina bilježenja podataka jer je tradicionalno bilježenje prvenstveno usmjereno na pamćenje podataka. Tradicionalno bilježenje ostvaruje se u linearnom formatu i sastoji se od rečenica i fraza koje čine svojevrsni organizirani popis. Ova metoda ne omogućuje značajan razvoj potencijala koje ljudski mozak ima. Tradicionalna bilješka nije potpuna i ne pokreće niti jednu funkciju desne polutke mozga. Nedostatak je i pojava ključnih pojmova na različitim mjestima, na kojima ih najčešće okružuju manje važni pojmovi, što ne omogućuje stvaranje smislenih veza među njima. Ovakva bilješka je monotona, a njezin sadržaj teško pamtljiv. Za razliku od tradicionalnog bilježenja, umno mapiranje omogućuje željenu aktivaciju obje polutke mozga. Istovremena suradnja obje polutke rezultira optimalnim moždanim radom što omogućuje grupiranje pojmova, regrupiranje, uspoređivanje i sintetiziranje pojmova, a sve to dovodi do stvaranja novih ideja. Osim stvaranja novih ideja, primjena umnih mapa omogućuje mozgu i prepoznavanje i otklanjanje pogrešnih predodžbi. Izrada umne mape potiče učenika na aktivno sudjelovanje u nastavi i motivira ga da već usvojena znanja i informacije iskoristi za stvaranje novih (Letina i Ištvančić, 2017).

Umna mapa lako se može primijeniti u nastavi Likovne kulture jer sama po sebi već i jest svojevrsni likovni izraz. Njena je primarna svrha da učenik samostalno prikaže vlastitu percepciju određenog sadržaja na način njemu smislen i logičan, a sve to sa svrhom usvajanja i kategoriziranja određenih pojmova. U nastavi Likovne kulture vizualna dimenzija umne mape mogla bi biti još više naglašena, osobito kada bi se njome pokušao obuhvatiti učenički doživljaj. Na taj bi način učenik, osim onog objektivnog i činjeničnog (što želi zapamtiti i naučiti) prikazao i ono subjektivno (što misli i osjeća). S tim bi umna mapa postala svojevrsna doživljajna mapa naglašene vizualno-likovne dimenzije.

7.2. VIZUALNI ESEJ

Hrvatska enciklopedija definira esej (franc. *essai*: ogled, pokušaj) kao „kraći prozni sastavak u književnosti, znanosti i publicistici visokog stupnja prilagodljivosti u obliku te razvedenoga tematskoga i stilsko-retoričkoga repertoara. Takav kontekst izvedbe i recepcije pogoduje tzv. subjektivnomu tipu iskaza koji je eseju svojstven od njegove renesansne inauguracije.“¹⁸

Prema *Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža* tematika eseja je vrlo široka, zbog čega je upravo esej prigodan „za obradbu znanstvenih, književnih, filozofskih i političkih pitanja. Kontekst izvedbe pogoduje subjektivnomu tipu iskaza koji se postiže ponajprije na stilističkoj razini, prisutnošću osobnih tonova i uporabom raznih književnih postupaka.“¹⁹

Na stranici engleskog sveučilišta Hertfordshire, vizualni je esej opisan kao niz fotografija ili slika koje je snimio sam autor ili ih je pronašao i značajno obradio u nekom programu ili aplikaciji. Niz slika zajedno čini svojevrsni komentar, kritiku ili raspravu na određenu temu. Iako vizualni esej najčešće ima formu uvezanog niza fotografija ili slika, to ne mora uvijek biti tako. Vizualni esej može, ako će se na taj način kvalitetnije obraditi tema, činiti i niz nepovezanih fotografija ili slika koje imaju istu nit vodilju od početka do kraja. Vizualni esej može biti u obliku PowerPoint prezentacije koja se automatski pokreće prikazujući smisleni niz slika ili kombinacije slike i teksta. Čitanje vizualnog eseja, odnosno tumačenje fotografija, usmjereno je na:

- slijed slika i kako se one međusobno odnose
- izgled stranica na kojima se nalaze
- natpise koje nalazimo uz njih (citati, kratke analize, ključne riječi, čak i provokativne izjave i pitanja)
- tekst koji je integriran unutar slike ili čini dio slike (igra tipografskim elementima, vizualni aspekti teksta)
- kratak tekst na početku (uvod, početak scene) i/ili na kraju (epilog, odraz)

¹⁸ <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=18352>

¹⁹ <https://www.lzmk.hr/e-leks/jezik-i-knjizevnost/555-esej>

Iako se možda tako čini, stvaranje vizualnog eseja nije nimalo jednostavno. Stvaranje kvalitetnog vizualnog eseja jednako je zahtjevno kao i pisanje kvalitetnog tradicionalnog eseja, a ponekad može biti i znatno teže.²⁰

Foto esej, kao sličnu formu, opisuje Strugar Kurečić (n.d.). Ona definira foto esej kao „formu vizualnog istraživanja različitih tema i priča.“ Opisuje kako je to pričanje priče fotografijama i sve to s velikom dozom osobnosti. Foto esej omogućuje prezentiranje kompleksne teme koju nije moguće prikazati samo u jednoj fotografiji. Navodi kako postoje dva osnovna tipa foto eseja, a to su tematski i narativni. Tematski tip eseja ima određenu temu koja je prezentirana kroz sve fotografije. Narativni tip foto eseja priču priča kroz fotografije koje prate slijed događaja ili radnje. Narativni foto esej prati događaj ili osobu kroz neko vremensko razdoblje i priča priču kronološkim redoslijedom.

Strugar Kurečić (n.d.) navodi i objašnjava na što je potrebno obratiti pozornost tijekom izrade foto eseja:

- **Priča (tema)** – Foto esej treba biti samostalna cjelina koja će jasno ispričati priču gledatelji i bez samog teksta tj. dodatnog objašnjenja. Za dobar i zanimljiv foto esej potrebna je pogodena tema koja autoru treba biti bliska kako bi je, s dozom osobnosti, kvalitetno obradio.
- **Odabir fotografija** – Ono što foto esej čini zanimljivim i kvalitetnim su različiti tipovi fotografija (portret, crnobijele fotografije i fotografije u boji, prizori snimljeni širokokutnim objektivom i prizori detalja). Fotografije se mogu kombinirati na različite načine sve dok na taj način prenose priču i željeni ugođaj iste. Poželjan je bar jedan portret, tj. izraz lica i emocionalnog stanja, unutar foto eseja kako bi na taj način humanizirala priču. Sve one fotografije koje su tehnički loše i ne mogu se popraviti u Photoshopu trebaju se odbaciti. Isto tako, fotografije koje ne doprinose temi trebaju biti eliminirane bez obzira na njihovu možebitnu kvalitetu ili ljepotu. Između više sličnih fotografija treba se odabrati ona najbolja.
- **Redoslijed fotografija** – Kako bi priča koju foto esej prenosi bila ispričana smisleno i kvalitetno, fotografije trebaju biti nanizane logičnim

²⁰ <https://catoolkit.herts.ac.uk/toolkit/the-visual-essay/>

i zanimljivim redosljedom. Kvalitetne i lijepe fotografije nisu dovoljne za dobar foto esej već je potrebno iste prezentirati efektnim redosljedom.

- **Prva fotografija** ili naslovna fotografija, se najčešće nalazi uz sami naslov. Prva fotografija ima isti efekt kao i naslovna stranica neke knjige ili časopisa. Ona je zadužena da zaokupi pažnju čitatelja i izazove znatiželju.
- **Završna fotografija** jednako je važna kao i početna. S obzirom da posljednja fotografija ostaje najduže u čitateljevu sjećanju, ona treba biti pomno odabrana. Njena je uloga prenijeti autorovu misao, poruku i emociju za koju želi da čitatelj pamti. Završna se misao ne mora uvijek prenijeti fotografijom, već tu ulogu može preuzeti i tekst.

Kako bi se što kvalitetnije odredio redosljed fotografija mogu pomoći male isprintane i obrezane sličice, tj. fotografije. Onako umanjene mogu se slagati na radnoj površini, mijenjajući redosljed dok se ne ostvari onaj idealni. Fotografije koje se nižu jedna za drugom ne bi trebale imati preveliku razliku u svjetlini i odskakati jedna od druge. Također, treba paziti na orijentaciju fotografija i minimalizirati promjene u orijentaciji na način da barem tri fotografije u nizu imaju jednaku orijentaciju (vertikalnu ili horizontalu). Kad se već mijenja orijentacija fotografije, potrebno je za to pronaći prigodnu „prijelaznu“ fotografiju.

- **Informacija i emocija** – Eseg koji uključuje i informativne i emocionalne fotografije je kvalitetan esej. Foto esej najbolje prenosi svoju poruku ako njegove fotografije i izazivaju emocije i prenose poruke.
- **Naslov** – Naslov opisuje temu ili poruku foto eseja. Ako je naslov dobro osmišljen, on može zainteresirati čitatelja te objasniti smisao fotografija koje slijede. Ponekad, ako je potrebno, osim naslova foto esej može sadržavati i uvodni informativni tekst. Njime će se dodatno objasniti tema i sama priča eseja te postići željena atmosfera.
- **Glazba i zvukovi** – Glazba ima veliki utjecaj na raspoloženje, atmosferu i emocije, kako u svakodnevnom životu tako i u foto eseju. Glazbena podloga foto eseja učinit će ga impresivnijim jer glazba daje fotografijama dodatnu snagu. Ipak, prilikom odabira glazbene podloge za foto esej treba biti iznimno oprezan kako bi izabrali prigodnu glazbu koja

će pratiti fotografije i samu priču, a ne ih nadvladati. Glazbena podloga ne treba biti isključivo glazba, već to mogu biti i različiti zvukovi iz prirode, kao što su žubor vode, šum lišća, grmljavina i sl.

8. PRAKTIČNO ISTRAŽIVANJE

8.1. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je istražiti lokalitet Rakitnicu kako bi na što bolji način mogla zajedno s učenicima četvrtog razreda osnovne škole provesti likovno-vizualno istraživanje u okviru izvanučioničke nastave na istom lokalitetu u svrhu razvoja njihove svijesti o očuvanju lokalne baštine.

8.2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Problem istraživanja jest kako koncipirati aktivnosti kojima bih zajedno s učenicima četvrtog razreda osnovne škole mogla istražiti lokalitet Rakitnicu, a koje bi rezultirale nastankom likovnih i vizualnih učeničkih radova, istovremeno korisnih po pitanju informacije i likovno-vizualno vrijednih.

8.3. ISHODI ISTRAŽIVANJA

Ishodi se odnose na one koji se ostvaruju realizacijom likovno-vizualnih aktivnosti koje se istraživanjem osmišljavaju, a mogle bi se provoditi zajedno s učenicima četvrtog razreda osnovne škole.

Iz predmetnog kurikulumu Likovne kulture to su sljedeći odgojno-obrazovni ishodi za četvrti razred osnovne škole:

OŠ LK A.4.1. Učenik likovnim i vizualnim izražavanjem interpretira različite sadržaje.

OŠ LK A.4.2. Učenik demonstrira fine motoričke vještine upotrebom različitih likovnih materijala i postupaka u vlastitom likovnom izražavanju.

OŠ LK A.4.3. Učenik u vlastitome radu koristi tehničke i izražajne mogućnosti novomedijskih tehnologija.

OŠ LK B.4.1. Učenik analizira likovno i vizualno umjetničko djelo povezujući osobni doživljaj, likovni jezik i tematski sadržaj djela.

OŠ LK B.4.2. Učenik opisuje i uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad i radove drugih učenika te opisuje vlastiti doživljaj stvaranja.

OŠ LK C.4.1. Učenik objašnjava i u likovnom i vizualnom radu interpretira kako je oblikovanje vizualne okoline povezano s aktivnostima i namjenama koje se u njoj odvijaju.

OŠ LK C.4.2. Učenik povezuje umjetničko djelo s iskustvima iz svakodnevnog života te društvenim kontekstom.

Osim odgojno-obrazovnih ishoda iz predmetnog kurikuluma Likovne kulture, za ovo istraživanje također su specifični ishodi iz kurikuluma drugih predmeta:

PID OŠ B.4.3. Učenik se snalazi u promjenama i odnosima u vremenu te pripovijeda povijesnu priču o prošlim događajima i o značajnim osobama iz zavičaja i/ili Republike Hrvatske.

PID OŠ C.4.1. Učenik obrazlaže ulogu, utjecaj i važnost povijesnoga nasljeđa te prirodnih i društvenih različitosti domovine na razvoj nacionalnoga identiteta.

PID OŠ A.B.C.D.4.1. Učenik uz usmjeravanje objašnjava rezultate vlastitih istraživanja prirode, prirodnih i/ili društvenih pojava i/ili različitih izvora informacija.

OŠ HJ B.4.4. Učenik se stvaralački izražava potaknut književnim tekstom, iskustvima i doživljajima.

OŠ TZK D.3.1. Koristi osnovne kineziološke aktivnosti na otvorenim vježbalištima.

Očekivanja međupredmetnih tema koja se zajedno s navedenim ishodima istraživanjem ostvaruju su:

uku A.2.1. Upravljanje informacijama. Učenik uz pomoć učitelja traži nove informacije iz različitih izvora i uspješno ih primjenjuje pri rješavanju problema.

uku A.2.3. Kreativno mišljenje. Učenik spontano i kreativno oblikuje i izražava svoje misli i osjećaje pri učenju i rješavanju problema.

pod A.2.1. Primjenjuje inovativna i kreativna rješenja.

ikt A.2.1. Učenik prema savjetu odabire odgovarajuću digitalnu tehnologiju za obavljanje zadatka.

ikt A.2.2. Učenik se samostalno koristi njemu poznatim uređajima i programima.

ikt C.2.1. Učenik uz povremenu učiteljevu pomoć ili samostalno provodi jednostavno istraživanje radi rješenja problema u digitalnome okružju.

ikt D.2.1. Učenik se izražava kreativno i planira svoje djelovanje jednostavnim metodama za poticanje kreativnosti u IKT okružju.

ikt D.2.2. Učenik rješava jednostavne probleme s pomoću digitalne tehnologije.

ikt D.2.3. Učenik sam ili u suradnji s drugima preoblikuje postojeća digitalna rješenja ili stvara nove uratke i smišlja ideje.

odr A.2.1. Razlikuje pozitivne i negativne utjecaje čovjeka na prirodu i okoliš.

odr A.2.2. Uočava da u prirodi postoji međudjelovanje i međuovisnost.

odr C.2.3. Prepoznaje važnost očuvanje okoliša za opću dobrobit.

8.4. SUDIONICI ISTRAŽIVANJA

Istraživanje sam provela samostalno.

8.5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Ovo istraživanje je kvalitativno jer proizlazi iz moje vlastite perspektive i iskustva stečenog u prirodnim uvjetima. Istraživanje se sastoji od teorijskog dijela, u kojem sam se koristila deskriptivnom istraživačkom metodom, i praktičnog dijela koji sam koncipirala na temelju istraženog u teorijskom dijelu. U praktičnom dijelu rada koristila sam se metodom sudioničkog (etnografskog) opažanja. Rezultat tog opažanja su

fotografije i bilješke na temelju kojih sam samostalno izradila likovno-vizualni rad čiji je proces nastanka ovdje opisan i realizirani.

8.6. OPIS ISTRAŽIVANJA

Praktično istraživanje osmislila sam kao tri aktivnosti koje bi se provodile u četvrtom razredu osnovne škole. Istraživanje se sastoji od osmišljavanja i opisivanja uvodne motivacije u likovno-vizualne aktivnosti koje bih provela s djecom u učionici, a zatim od opisivanja likovno-vizualnih aktivnosti osmišljenih za izvedbu s djecom na lokalitetu Rakitnica. Istraživanje na lokalitetu osmišljeno je u vidu posjeta koji pruža izravan susret učenika sa kulturnom baštinom. Svemu tome prethodila bi priprema, vrlo važna kod izvanučioničke nastave. Aktivnosti sam simulirala sama vlastitom izvedbom.

8.7. AKTIVNOST BROJ 1 – ORGANIZACIJA ISTRAŽIVAČKE NASTAVE

Posjet lokalitetu Rakitnica bio bi prigodan za učenike Osnovne škole Vodice koji bi se na taj način susreli s ostacima prošlosti koji pričaju priču o nastanku njihovog mjesta. Osim učenika Osnovne škole Vodice, posjet bi svakako bio prigodan i za učenike okolnih mjesta kao što su Tribunj i Čista Velika. Osim što je nastanak okolnih mjesta bar djelomično vezan za Vodice, posjet bi učenicima iz okolnih mjesta bio koristan i iz razloga što se rijetko gdje drugdje mogu susresti s lokalitetom kao što je Rakitnica i iz njega jako puno toga vidjeti i naučiti. Prije samog posjeta lokalitetu upoznala bih učenike i njihove roditelje s idejom o izvanučioničkoj nastavi i od roditelja zatražila suglasnost. Učenike bih pripremila na teren koji ih očekuje i u skladu s tim dala upute o poželjnoj odjeći, obući i drugim potrepštinama.

Smatram da bi ovaj posjet bilo najbolje provesti na jesen kako bi se izbjegle opasnosti od alergija, zmija i vrućina na proljeće i nepogodnog vremena na zimu. Za ovaj posjet bilo bi potrebno organizirati autobus koji bi učenike dovezao od škole do lokaliteta Rakitnica. Od Osnovne škole Vodice do lokaliteta bilo bi potrebno desetak minuta vožnje, od Područne škole Tribunj petnaestak, a od Osnovne škole Čista Velika do

lokaliteta dvadesetak minuta vožnje. Po izlasku iz autobusa započela bi šetnja po uređenom bijelom putu. Laganom šetnjom bi se kroz petnaestak minuta mogao obići predviđeni dio lokaliteta, ali bez zastajkivanja. No, moramo računati na to da bi se pored svakog od u teorijskom dijelu rada opisanih zdanja zadržali kako bi o njima porazgovarali i kako bi učenici imali vremena da ih samostalno istraže i izrade svoje vizualne bilješke. Prije svega, učenike bi trebalo upozoriti da drže dovoljan razmak od lokve i bunara te da se ne naguravaju i međusobno paze jedni na druge.

Treba naglasiti kako se utvrda Rakitnica ili Gradina nalazi na nepristupačnom terenu, stoga nije preporučljivo penjati se s učenicima do iste. Pogled koji imamo na nju s livade ispred crkve Sv. Ivana dovoljan je da učenici shvate koliko ju je teško bilo osvojiti i zašto je bila toliko važna. Osim toga, ovo bi možda bila zgodna prilika da se učenici susretnu s dvogledom s kojim se možda do sad nisu susreli. Zasigurno bi svi učenici imali želju pogledati kroz dvogled i na taj način vidjeti utvrdu „iz blizine“.

Na prostranoj livadi ispred crkve sv. Ivana Krstitelja učenici bi mogli imati slobodno vrijeme za odmor i dodatno bavljenje vlastitim bilješkama. Također, učenici bi vrijeme mogli provesti u spontanoj dječjoj igri ili organiziranim igrama od strane učitelja. Igrati bi se mogle i neke tradicionalne igre, vezane uz ovaj kraj, s kojim se učenici možda ne susreću u svakodnevnoj nastavi. Sve ove aktivnosti treba ograničiti na dva školska sata jer teren nije pogodan za dulji boravak s mlađim učenicima (nepostojanje sanitarnog čvora i sl.).

8.7.1. UVODNA MOTIVACIJA KOJA PRETHODI IZVANUČIONIČKOJ NASTAVI

Prije samog posjeta u učionici bih provela uvodnu motivaciju. Uvodna motivacija je dio svake aktivnosti kojom se upozna i motivira učenike na aktivnost koja slijedi. Kao uvodnu motivaciju učenicima bih prikazala slike s lokaliteta Rakitnica; sliku utvrde Rakitnica, Crkve sv. Ivana Krstitelj, opekarske peći, lokve Rakitnica te slike tri bunara i drugih suhozidnih gradnji koje ondje nalazimo. Pomoću slika potaknula bih ih na razgovor o lokalitetu postavljajući pitanja kao što su: *Što vidite na fotografijama? Prepoznajete li mjesto sa fotografija? Jeste li ikad posjetili ovo mjesto ili barem čuli za*

njega? Što vidite na ovoj fotografiji? (Bunja) Što mislite kako je sagrađena i čemu je služila? Biste li voljeli posjetiti Rakitnicu? Zašto?

Učenicima bih u učionici najavila kako ćemo se tokom cijele izvanučioničke nastave igrati „malih istraživača“. Za učenike bih pripremila pitanja na koja bi, da bi dali odgovor, trebali malo više razmisliti i upotrijebiti svoju logiku. Primjerice, kad bi se nalazili pored lokve i tri bunara, u čijoj neposrednoj blizini se nalazi opekarska peć, postavila bih im pitanje poput: *Zašto se opekarska peć nalazila u neposrednoj blizini bunara?* (Jer je za izradu keramike bila neophodna voda.) Onaj učenik koji bi točno odgovorio na pitanje dobio bi značku. Učenik ili učenici koji bi tijekom nastave prikupili jednu ili više znački dobili bi pohvalnicu za „super istraživača“. Naravno, svi bi učenici dobiti pohvalnicu za sudjelovanje, trud i zalaganje tijekom izvanučioničke nastave.

Učenicima bih također najavila kako će tokom izvanučioničke nastave digitalnim fotoaparatom ili pametnim telefonima fotografirati u teorijskom dijelu opisana zdanja te okoliš. Stoga bih upozorila učenike da njihovi pametni telefoni ili fotoaparati trebaju biti napunjeni kako bi im služili tijekom cijele nastave. Također, naglasila bih im da se ne trebaju ograničiti samo na ovaj način bilježenja. Papiri, bilježnice, blokovi, olovke i flomaster su isto tako dobro došli. Osim fotografiranjem, učenici bi i na taj način zabilježili informacije koje smatraju važnima i zanimljivima.

8.8. AKTIVNOST BROJ 2 – VIZUALNO BILJEŽENJE NA TERENU

Učenici bi fotografirali vodeći računa o pojmovima koje su obradili na nastavi Likovne kulture unutar učionice. Pojmovi na koje bi trebali obratiti pažnju su kadar, plan i kompozicija. Učenici bi tokom fotografiranja trebali snimiti fotografije različitog kadra (total, detalj i sl.). Fotografije bi trebali stvarati smislenu vodeći računa o odabiru, smještaju i isticanju motiva te odnosu glavnog motiva s okolinom.

Samostalno sam posjetila lokalitet Rakitnicu i na terenu snimila fotografije koje sam, osim za stvaranje umne mape i vizualnog eseja, iskoristila i u teorijskom dijelu rada.

Osim Rakitnice, fotografirala sam i druge dijelove Vodica koje sam opisivala u radu. Riječ je o sljedećim fotografijama:

- Slika 1. Gornji bunar u Vodicama
- Slika 2. Donji bunar u Vodicama
- Slika 3. Čorićev toranj
- Slika 4. Grb na Čorićevom tornju
- Slika 5. Crkva Gospe od Karmela na brdu Okit
- Slika 6. Stara župna crkva sv. Križa
- Slika 7. Župna crkva sv. Križa i zvonik
- Slika 10. Pogled na utvrdu Rakitnica
- Slika 12. Crkva sv. Ivana Krstitelja
- Slika 13. Lokva Rakitnica ili Tri bunara
- Slika 17. Jedan od tri bunara
- Slika 18. Jedan od tri bunara
- Slika 19. Jedan od tri bunara
- Slika 21. Bunja u Rakitnici
- Slika 22. Bunja u Rakitnici
- Slika 23. Bunja u Rakitnici
- Slika 24. Bunja u Rakitnici
- Slika 25. Unutrašnjost bunje
- Slika 26. Suhozid u Rakitnici
- Slika 27. Suhozid u Rakitnici
- Slika 28. Kapelica u Rakitnici

8.9. AKTIVNOST BROJ 3 - UMNA MAPA

Povratkom u školske klupe, na temelju prikupljenih bilježaka, učenike bih potakla na stvaranje složenijeg rada u obliku umne mape i vizualnog eseja. S umnom mapom pretpostavljamo da su se učenici već upoznali i istu barem jednom izradili.

Umne mape učenici bi izrađivali u digitalnom obliku, s tim da bi imali slobodu ispisa, ručnog rada na fotografiji i skeniranja, ukoliko bi željeli raditi na taj način. Od učenika

bih zahtijevala da sve fotografije budu crno-bijele zato jer takve fotografije, osim što asociraju na nešto iz prošlosti, unose emociju i dramatičnost. Stvaranje crno-bijele fotografije je i svojevrsan izazov s obzirom na smo navikli promatrati svijet u boji. Osim toga, rad sa crno-bijelim fotografijama je ekonomičniji jer je ispis crno-bijelih fotografija jeftiniji od ispisa onih u boji. U svakom ostalom smislu učenici bi imali potpunu slobodu izražavanja.

Nakon posjeta, koristeći se slikama sa terena, izradila sam vlastitu umnu mapu (Prilog 1).

8.10. AKTIVNOST BROJ 4 – VIZUALNI ESEJ

Prije same izrade eseja učenike bih prvo upoznala s pojmom vizualnog eseja. Podijelila bi ih u manje grupe, a svaka bi grupa dobila isti vizualni esej kojeg bi trebala rastumačiti i na temelju slika stvoriti kratku priču. Svaka bi grupa ispričala priču na temelju vlastitih shvaćanja fotografija te bi svi učenici na taj način uvidjeli kako vizualni esej priča priču i da je svi možemo shvatiti na drugačiji način. Zatim bi analizirali svaku fotografiju posebno i uočavali neke osobitosti koje svaki vizualni esej mora imati (kvalitetne fotografije, kvalitetan redoslijed fotografija, smislenost itd.).

Kao i umnu mapu, učenici bi vizualni esej izrađivali u digitalnom obliku koristeći se crno-bijelim fotografijama.

Samostalno sam izradila vizualni esej koristeći se fotografijama koje sam snimila na lokalitetu (Prilog 2).

9. RASPRAVA

Izvanučioničku nastavu na lokalitetu Rakitnica s učenicima bih provela u obliku posjeta. Osmislila sam aktivnosti koje bi učenicima pružile mogućnost da kroz vlastito iskustvo istraže i dožive ovaj lokalitet kao vrijednu kulturnu baštinu njihovog kraja. S obzirom na prirodu terena i baštine koja se ondje nalazi, nastojala bih izbjeći možebitnu nezainteresiranost i neshvaćanje vrijednosti lokaliteta na način da bih prethodno upoznala i zainteresirala učenike za ono što ih očekuje.

Svrha prve aktivnosti je organizacija samog posjeta. Učenici bi bili što više uključeni u samu organizaciju jer bi na taj način imali veći interes za posjet i ostale aktivnosti koje iz njega proizlaze. U sklopu organizacije posjeta provela bih s učenicima uvodnu motivaciju kroz koju bih, razgovorom i fotografijama, potakla interes učenika za lokalitet. Cilj uvodne motivacije ne bi bio otkriti učenicima sve o lokalitetu, već ih prvenstveno s istim upoznati ili posjetiti na ono što već o njemu znaju. Kako bih dodatno motivirala učenike na aktivnosti na terenu, u učionici bih im najavila igru „malih istraživača“ koji se „bore“ za svoje značke, a za što bi im bila potrebna koncentracija te promatranje i razmišljanje o onome što nalaze na terenu. S obzirom da bi na terenu fotografirali, s učenicima bih prije posjeta ponovila već naučeno o kadru, planu i kompoziciji i naglasila da o navedenim pojmovima vode računa dok budu snimali fotografije na terenu.

Druga aktivnost je izlazak na teren odnosno posjet lokalitetu Rakitnica. Naglasak tokom posjeta bi bio na tome da učenici istražuju sami, osim kada bih im pokazivala put, usmjeravala pažnju, poticala razgovor i odgovarala na njihova pitanja. Učenici ne bi bilježili ono što bi „trebali“ već ono što bi njima bilo zanimljivo, lijepo i vrijedno. Tijekom posjeta trajala bi igra „malih istraživača“ kojom bih nastojala održati pozornost i potaknuti učenike na logično razmišljanje.

Samostalno sam izlazila na teren više puta kako bih snimila dobre fotografije. Stoga, na temelju svog iskustva mogu kazati na koje probleme bi se trebala obratiti pozornost prije posjeta s učenicima. Prvi put kada sam izašla na teren fotografirala sam sa svojim pametnim telefonom čije fotografije nisu bile dovoljno dobre rezolucije. Kada sam fotografije prenijela na računalo loša je kvaliteta fotografija još više došla do izražaja. S obzirom da bi ovaj posjet provela s djecom četvrtog razreda osnovne škole, ne treba ni

očekivati da će učenici na teren ponijeti pametni telefon ili fotoaparat koji će dati fotografije izvrsne rezolucije. Možemo razmišljati i o tome imaju li svi učenici pametan telefon. No, smatram da fotografije učenika i ne trebaju biti izvrsne rezolucije kako bi radovi bili izvrsni. Naprotiv, mislim da je vrlo vrijedno potaknuti učenika da od nečega, što se možda trenutno ne čini dobro, napravi nešto lijepo i vrijedno koristeći vlastitu kreativnost. Naposljetku mogu reći kako su fotografije koje sam koristila u svom vizualnom eseju bile bolje rezolucije od prvotno snimljenih, ali i da nisu, vjerojatno bih s ovim načinom obrade, umetanjem teksta i crtanjem dobila sličan rezultat.

Najveći problem bio mi je snimiti kvalitetnu fotografiju. Do sada se nikad nisam previše bavila fotografiranjem pa sam, kako bih si pomogla, čitala savjete na internetu. Naučila sam da je bitno da je fotografija uravnotežena, a u tome nam mogu pomoći rešetkaste linije na ekranu koje ga podijele na vertikalne i horizontalne trećine. Tu opciju ima gotovo svaki pametni telefon. Isti sam objekt snimala dosta puta dok ne bih dobila dobru fotografiju. Vrlo je važno promijeniti perspektivu i pokušati snimiti fotografiju iz različitih kutova. To je zahtijevalo dosta vremena kojeg ne bi imali u sklopu posjeta od dva školska sata. Zato bi učenike trebalo upozoriti da ne gube puno vremena kako bi dobili savršenu fotografiju, dovoljno je da je fotografija uredna, uravnotežena i da znaju prepoznati o kojem se kadru radi.

Ostali problemi na koje sam nailazila bili su obraslost objekata koje sam fotografirala, vrućina, prejaka svjetlost, nedostatak baterije na pametnom telefonu. Sve se to može izbjeći pomnijim planiranjem posjeta. Kao što sam u radu već navela, da bi se izbjegli navedeni problemi, smatram da bi bilo najbolje posjet provesti u jesen i upozoriti učenike da pripreme svoje pametne telefone.

Treća aktivnost odnosi se na stvaranje složenijeg rada na temelju fotografija i bilješki s terena. Umna mapa je objektivniji rad kojim bi učenici sistematizirati viđeno i naučeno, ali kroz likovni izraz. Vizualni esej je nešto oko čega bi učenici morali više promišljati, pomno odabirati fotografije i odabrati redoslijed kako bi njihova priča imala smisla. Kako bih što uspješnije učenicima objasnila što je to vizualni esej osmislila sam aktivnost s grupama učenika koje bi tumačile primjer vizualnog eseja. Još bi teži zadatak bio potaknuti učenike da osmisle vlastiti vizualni esej od fotografija sa terena na način da on zaista tvori smislenu cjelinu. Smatram da bi bilo vrlo vrijedno učenike susresti s izradom vizualnog eseja jer bi takav način rada za njih bio potpuno nepoznat i

kao takav potaknuo bi ih da stvari sagledaju iz druge perspektive te da od zasebnih dijelova stvore jedinstvenu smislenu cjelinu.

Kada sam krenula s izradom umne mape, tražila sam web stranicu koja mi pruža mogućnost izrade iste. Takvih stranica je bilo mnoštvo, ali su više manje sve pružale slične mogućnosti. Smatram da bi za učenike bilo bolje da umnu mapu izrađuju u 3D Paintu jer bi ih ponuđene šablone web stranica samo ograničile, a rezultati učenika bi bili slični. Izradom u 3D Paintu svi učenici bi krenuli s izradom od nule, bez ikakvog predloška, ali bi krenuli sa vlastitom idejom koja bi ih vodila. Smatram da bi na taj način krajnji rezultati bili bolji odraz učenika i njihove maštovitosti, a radovi bi bili raznoliki. Ono što može biti nedostatak pri izradi u 3D Paintu je to što će takav način rada tražiti puno više vremena. Bitno je učenicima naglasiti da se manje bave dotjerivanjem rada, a više da on prikaže sve što treba prikazati na jednostavan, smislen, sažet i objektivnan način. U konačnici, umna mapa takva i treba biti.

Što se vizualnog eseja tiče, osim snimanja i odabira fotografija te slaganja istih u smislen redoslijed, najteži dio bio mi je osmisliti kako umetnuti tekst u sliku. S obzirom da sam tekst umetnula ručno, bio je previše subjektivan u odnosu na cijelu fotografiju i činio je njen manje uredan dio. Zbog toga sam, kako bih uklopila svoj rukopis u fotografiju odlučila po istoj crtati i na taj način spojiti rukopis i ono što fotografija prikazuje. Kroz svoje sam iskustvo shvatila da izrada eseja zahtjeva jako puno promišljanja što bi od učenika ove dobi tražilo jako puno koncentracije i strpljenja. Kako se ne bi izgubila volja kod učenika, smatram da bi najbolje bilo od njih tražiti jednostavnost i ne prevelik broj fotografija u eseju. Teksta svakako treba biti u manjini. Također, i pri izradi umne mape i pri izradi vizualnog eseja treba paziti da zbog nedostatka ideja učenici ne bi posezali za imitiranjem drugih učenika, a što bi dovelo do sličnih rješenja.

10. ZAKLJUČAK

U radu su opisane Vodice i vodički kraj, posebice lokalitet Rakitnica. Govori se o njegovoj povijesti, kulturnoj baštini koju ondje nalazimo te mogućnosti posjete istog s učenicima razredne nastave. Lokalitet Rakitnica smješten u zaleđu Vodica je specifičan po ostacima naselja koje je ondje nekad postojalo, a koja svjedoče o životu ondašnjeg stanovništva.

Ondje se nalazi utvrda Rakitnica ili Gradina, Crkva sv. Ivana Krstitelja, lokva Rakitnica ili Tri bunara, tri bunara iz turskih vremena, opekarska peć iz rimskog doba te mnogobrojne suhozidne gradnje kao što su suhozidi, bunje i kapelice. Sve to, vrijedno je posjeta s učenicima razredne nastave koji bi ondje mogli provesti korisno i poticajno likovno-vizualno istraživanje.

Metoda vizualnog istraživanja vrlo je važna kada se radi o istraživanju kulturne baštine, jer se radi o kreativnom procesu koji potiče promatranje, razmišljanje i stvaranje novih spoznaja. Vizualno istraživanje podrazumijeva i vizualno bilježenje. Učenici bi tijekom istraživačke izvanučioničke nastave u Rakitnici mogli pronaći mnogobrojne motive za svoje likovno-vizualne bilješke. Iz likovno-vizualnih bilježaka nastalih na terenu mogli bi kasnije u učionici formirati složenije radove. Opredijelila sam se za takav pristup; izvela sam umnu mapu i vizualni esej na temelju fotografija sa terena. Sve to učinila sam u skladu s ishodima kojima se potiče realizacija takvog tipa nastave.

Smatram da bi ovaj oblik istraživačke nastave, sa svim aktivnostima koje sam ponudila u svom radu, bio jako koristan za razvoj različitih kompetencija kod učenika, ne samo četvrtog razreda, već učenika svih uzrasta. Smatram da se učenici od najranije dobi trebaju izlagati samostalnim istraživačkim i organizacijskim izazovima. Primjenom metode vizualnog istraživanja tokom posjeta dobivamo potpuno drukčiji koncept samog posjeta. Cilj posjeta ne bi trebao biti da učenici na licu mjesta dobiju nebrojno mnogo informacija koje vjerojatno neće u potpunosti doprijeti do njih niti ostati u njihovom dugoročnom pamćenju. Upravo je zato metoda vizualnog istraživanja vrijedna, jer učenici umjesto pasivnih primaoca informacija postaju samostalni sakupljači istih. Ovim načinom istraživanja dopuštamo učenicima da znanje i interese koje imaju upotrijebe za stjecanje novih. Kroz vizualno bilježenje, učenici ne prikupljaju samo informacije, već razvijaju sposobnost izdvajanja, razvrstavanja i grupiranja pojmova. U

današnje, vrijeme kada smo izloženi jako brzom prijenosu velikog broja informacija, veliki je izazov potaknuti učenika da samostalnim istraživanjem dođe do istih. Rad na umnoj mapi i vizualnom eseju od učenika zahtjeva promjenu perspektive, potragu za prenesenim značenjima i dubljim smislom. Odnosno, sve ono što klasičnim radom na predmetnim sadržajima ne možemo potaknuti. Također, smatram da je velika vrijednost ovakvog oblika izvanučioničke nastave i vizualnog istraživanja što potiče međupredmetnu povezanost.

11. LITERATURA

KNJIGE:

1. Brajković, T., Krnčević, Ž., i Podrug, E. (2010). *Arheološka baština vodičkog kraja*. Šibenik: Tiskara Malenica.
2. Cukrov, T. (2008). *Vodički običajnik*. Vodice - Šibenik: Grad Vodice – Gradska knjižnica Juraj Šižgorić.
3. Grubač, J. (2020). *Gradimo u kamenu*. Split: Slobodna Dalmacija. Dostupno na: <https://spartium-consulting.hr/files/gradimo-u-kamenu.pdf> [Pristupljeno: 23.4.2022]
4. Grubić N., i Jakubin M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*, Zagreb: Educa.
5. Husanović-Pejnović, D. (2011). *Održivi razvoj i izvanučioniča nastava u zavičaju*. Zagreb: Školska knjiga, d.d..
6. Latin, J. (2005). *Vodička turistička kronika*. Vodice: Turistička zajednica grada Vodica.
7. Lipovac Vrkljan, G., Radić Rossi, I., i Šiljeg, B. (2008). *Rimske keramičarske i staklarske radionice – Proizvodnja i trgovina na Jadranskom prostoru*. Zbornik I. međunarodnog arheološkog kolokvija. Rijeka: Institut za arheologiju, Grad Crikvenica, Muzej grada Crikvenice.
8. Pelajić, B. (2002). *Župa Rakitnica*. Vodice: Grad Vodice
9. Radonić, Š. (2007). *Pučko crkveno pjevanje u Šibenskoj biskupiji*. Šibenik: Hrvatska kulturna udruga Pjevana baština.
10. Stošić, D. K. (2020). *Sela šibenskoga kotara*. Zagreb: Naklada Nediljko Dominović.
11. Trumić, A. (1966). *Bunari*. Tehnička enciklopedija. Zagreb: Naklada JLZ.
12. Živković, Z. (2013). *Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo*. Zagreb: Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine.

ČLANAK U TISKANOM ČASOPISU:

1. Ujević, B., (2009), Na vodi Vodice, *Meridijan*, 133, pp. 22-34.

ČLANCI DOSTUPNI ONLINE:

1. Anđić, D. (2007). Učenje i poučavanje prirode i društva na otvorenim, *Metodički obzori*, 2(2007)1(3), str. 7-23. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/12618> (Datum pristupa: 24.03.2022.)
2. Bagnoli, A., and Clark, A. (2010). *Focus Groups with Young People: A Participatory Approach to Research Planning*. *Journal of Youth Studies*. 13(1): 101-119. Preuzeto s: https://www.researchgate.net/publication/240533038_Focus_groups_with_young_people_A_participatory_approach_to_research_planning (Datum pristupa: 11.03.2022)
3. Kuščević, D. (2015). Kulturna baština - poticatelj dječjeg razvoja (likovni aspekt), *Školski vjesnik*, 64(3), str. 479-491. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/151378> (Datum pristupa: 23.03.2022.)
4. Kuščević, D. (2016). Likovno-umjetnička djela u nastavi likovne kulture, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, (6-7), str. 67-85. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/154577> (Datum pristupa: 25.03.2022.)
5. Letina, A., i Ištvančić, M. (2017). Kompetencije budućih učitelja za primjenu mentalnih mapa u nastavi prirode i društva, *Napredak*, 158(1-2), str. 99-122. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/187633> (Datum pristupa: 20.04.2022.)
6. Lončar, M., i Šuljug Vučica, Z. (2014). Prednosti kvalitativne metodologije u istraživanju kulturne baštine, *Godišnjak Titius*, 6-7(6-7), str. 351-366. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/149715> (Datum pristupa: 02.03.2022.)
7. Pavić, J., Glavaš, I., i Nakić, A. (2020). Rakitnica, Dazlina i Velim – ostaci nekadašnje obrane zapadnog dijela šibenskog distrikta, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, (62), str. 113-138. Preuzeto s: <https://doi.org/10.21857/yk3jwhx8j9> (Datum pristupa: 11.3.2022.)
8. Pivac, D. (2016). Poticanje dječjeg likovnog stvaralaštva i mašte u komunikaciji s kulturnom baštinom, *Školski vjesnik*, 65(Tematski broj), str. 347-356. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/160226> (Datum pristupa: 03.06.2022.)
9. Štimac-Dedić, L. (2014). Rimske opeke iz fundusa Gradskog muzeja Varaždin, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (25), str. 341-359. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/131814> (Datum pristupa: 09.03.2022)

DRUGI MREŽNI IZVORI:

1. Antičić-Lović, N. (2018). *Vizualno istraživanje*. Presentacija. Dostupno na: <https://prezi.com/p/miwxurjzgae/vizualno-istrazivanje/> [Pristupljeno: 3.5.2022]
2. Dragodid o suhozidnoj baštini i vještini gradnje. *Jadranski suhozid: Rašina bunja*. Dostupno na: <http://www.dragodid.org/jadranski-suhozidi-rasina-bunja/> [Pristupljeno: 23.4.2022.]
3. Bus.hr. *Znamenitosti grada Vodica – najiscrpniji vodič kroz kulturno-povijesnu baštinu*. Dostupno na: <https://bus.hr/hrvatska/kulturna-dobra-grad-a-vodice/> [Pristupljeno: 15.4.2022.]
4. Creative Arts Toolkit. The visual essay. Dostupno na: <https://catoolkit.herts.ac.uk/toolkit/the-visual-essay/> [Pristupljeno: 27.4.2022.]
5. Dragodid o suhozidnoj baštini i vještini gradnje. *Jadranski suhozidi: Zagora – Medov Dolac*. Dostupno na: <http://www.dragodid.org/jadranski-suhozidi-zagora-medov-dolac/> [Pristupljeno: 13.4.2022.]
6. Grad Vodice. *Statut grada Vodica*. Dostupno na: <https://www.grad-vodice.hr/grad-vodice/statut-grada-vodica> [Pristupljeno: 1.3.2022]
7. Hrvatska enciklopedija. *Bunja*. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=10199> [Pristupljeno: 12.6.2022.]
8. Hrvatska enciklopedija. *Esej*. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=18352> [Pristupljeno: 2.5.2022.]
9. InfoVodice. *Blagoslov kapelice Presvetog Trojstva u vodičkom polju u Rakitnici*. Dostupno na: <https://www.infovodice.com/zupne-novosti/14602-blagoslov-kapelice-presvetoga-trojstva-u-vodickom-polju-u-rakitnici.html> [Pristupljeno: 3.5.2022.]
10. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Esej*. Dostupno na: <https://www.lzmk.hr/e-leks/jezik-i-knjizevnost/555-esej> [Pristupljeno: 2.5.2022.]
11. Lokalna akcijska grupa „more 249“. *Završen projekt „Lok(v)alno za život lokve“*. Dostupno na: <https://www.lagmore249.hr/projekti/završen-projekt-lok-v-alno-za-zivot-lokve> [Pristupljeno: 6.3.2022.]
12. Narodne novine. *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije*. Dostupno na: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Predmetni/Kurikulu>

- [m%20nastavnog%20predmeta%20Likovna%20kultura%20za%20osnovne%20scole%20i%20Likovna%20umjetnost%20za%20gimnazije.pdf](#) [Pristupljeno: 6.4.2022.]
13. Pokret otoka. *UNESCO – Umijeće suhozidne gradnje zaštićena je nematerijalna kulturna baština čovječanstva!* Dostupno na: <https://www.otoci.eu/unesco-umijece-suhozidne-gradnje-zasticena-je-nematerijalna-kulturna-bastina-covjecanstva/> [Pristupljeno: 12.6.2022]
 14. Popis `21. *Prvi rezultati Popisa 2021.* Dostupno na: <https://popis2021.hr/> [Pristupljeno: 1.3.2022]
 15. Starac, R., i Randić, M. (2016). *Povijest lokvi otoka Krka. Prilog u Novom listu.* Preuzeto s: <https://ju-priroda.hr/wp-content/uploads/2018/07/Krske-lokve-smanjeno.pdf> [Datum pristupa: 6.3.2022.]
 16. Strugar Kurečić, M. (n.d.). *Kako napraviti foto esej?.* Zagreb: Grafički fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: http://repro.grf.unizg.hr/media/download_gallery/Foto%20esej.pdf [Pristupljeno: 2.5.2022.]
 17. Turistička zajednica grada Vodica. *Opekarska peć.* Dostupno na: <https://www.vodice.hr/hr/dozivjeti-vodice/arheoloska-nalazista/opekarska-pec/2000> [Pristupljeno: 10.3.2022]
 18. Zavod za zaštitu okoliša i prirode. *Stručna podloga za zaštitu Posebnog herpetološkog rezervata Lokve u Majkovima.* Dostupno na: https://www.dubrovackoprimorje.hr/uploads/documents/strucna_podloga_za_zastitu_posebnog_herpetoloskog_rezervata_lokve_u_majkovima_izmjena_prva_ozujak_2021-1.pdf [Pristupljeno: 5.3.2022.]
 19. Župa Vodice. *Stare i nove kapelice i križevi u župi Vodice.* Dostupno na: <http://www.zupa-vodice.hr/kapelice%20i%20kri%C5%BEevi%20u%20Vodicama.html> [Pristupljeno: 4.5.2022]

12. POPIS FOTOGRAFIJA

Slika 1. Gornji bunar u Vodicama	5
Privatna galerija	
Slika 2. Donji bunar u Vodicama.....	5
Privatna galerija	
Slika 3. Čorićev toranj	6
Privatna galerija	
Slika 4. Grb na Čorićevom tornju.....	7
Privatna galerija	
Slika 5. Crkva Gospe od Karmela na brdu Okit	8
Privatna galerija	
Slika 6. Stara župna crkva sv. Križa	9
Privatna galerija	
Slika 7. Župna crkva sv. Križa i zvonik.....	10
Privatna galerija	
Slika 8. Kolunićeva karta iz 1570. godine s prikazom utvrda Rkitnica, Dazlina i Velim	13
Dvorci, utvrde i stari gradovi. <i>Utvrda Rakitnica, sinonim za žestoke bojeve s Osmanlija.</i> Preuzeto s: https://dvorcistarigradovi.weebly.com/news--vijesti/utvrda-rakitnica-sinonim-za-zestoke-bojeve-s-osmanlijama (Datum pristupa: 2.3.2022.)	
Slika 9. Suvremena karta na kojoj j vidljiv položaj Rakitnica, Dazline i Velima	13
Privatna galerija	
Slika 10. Pogled na utvrdu "Rakitnica"	14
Privatna galerija	
Slika 11. Utvrda Rakitnica ili Gradina.....	16
Dvorci, utvrde i stari gradovi. <i>Utvrda Rakitnica, sinonim za žestoke bojeve s Osmanlija.</i> Preuzeto s: https://dvorcistarigradovi.weebly.com/news--vijesti/utvrda-rakitnica-sinonim-za-zestoke-bojeve-s-osmanlijama (Datum pristupa: 2.3.2022.)	

Slika 12. Crkva sv. Ivana Krstitelja	17
Privatna galerija	
Slika 13. Lokva Rakitnica ili Tri bunara.....	18
Privatna galerija	
Slika 14. Lokva Rakitnica ili Tri bunara.....	19
Zeleni pojas. Revitalizacija lokvi kroz projekt „Lok(v)alno za život lokve“. Preuzeto s: https://www.ina.hr/zelenipojas/revitalizacija-lokvi-kroz-projekt-lokvalno-za-zivot-lokve/ (Datum preuzimanja: 6.3.2022)	
Slika 15. Bušeni bunar	20
Naturaqua. Bušenje bunara, revitalizacija i testiranje postojećih. Preuzeto s: https://www.yell.rs/profil/busenje-bunara-naturaqua/ (Datum preuzimanja: 07.04.2022.)	
Slika 16. Kopani bunar	21
Radiopostaja Čapljina 91,3 MHz. Čatrnje i bunari - zapuštene i napuštene uspomene. Preuzeto s: https://www.radio-capljina.com/gospodarstvo/item/725-koliko-se-hercegovina-promijenila-u-zadnjih-cetvrt-stoljeca-kao-ilustracija-mogu-posluziti-uglavnom-napusteni-i-zapusteni-catrnje-i-bunari-uz-kraske-lazine-i-vrtace-bili-su-i-doslovce-izvori-zivota-u-krsu.html (Datum preuzimanja: 07.04.2022.)	
Slika 17. Jedan od tri bunara.....	22
Privatna galerija	
Slika 18. Jedan od tri bunara.....	22
Privatna galerija	
Slika 19. Jedan od tri bunara.....	23
Privatna galerija	
Slika 20. Opekarska peć.....	25
Turistička zajednica grada Vodica. <i>Opekarska peć</i> . Preuzeto s: https://www.vodice.hr/hr/dozivjeti-vodice/arheoloska-nalazista/opekarska-pec/2000 (Datum preuzimanja: 10.3.2022)	

Slika 21. Bunja u Rakitnici	27
Privatna galerija	
Slika 22. Bunja u Rakitnici	27
Privatna galerija	
Slika 23. Bunja u Rakitnici	28
Privatna galerija	
Slika 24. Bunja u Rakitnici	28
Privatna galerija	
Slika 25. Unutrašnjost bunje	29
Privatna galerija	
Slika 26. Suhozid u Rakitnici	30
Privatna galerija	
Slika 27. Suhozid u Rakitnici	30
Privatna galerija	
Slika 28. Kapelica u Rakitnici	32
Privatna galerija	
Slika 29. Unutrašnjost kapelice Presvetog Trojstva	33
InfoVodice. <i>Blagoslov kapelice Presvetog Trojstva u vodičkom polju u Rakitnici.</i>	
Preuzeto s: https://www.infovodice.com/zupne-novosti/14602-blagoslov-kapelice-presvetoga-trojstva-u-vodickom-polju-u-rakitnici.html (Datum preuzimanja: 3.5.2022.)	

13. ŽIVOTOPIS

Lucija Latin-Srdarić

Adresa: Bribirskih knezova 16, 22211, Vodice, Hrvatska

E-adresa: lucija.latin.srd269@gmail.com **Telefonski broj:** (+385) 958595577

Spol: Žensko **Datum rođenja:** 26/09/1998 **Državljanstvo:** hrvatsko

OBRAZOVANJE I OSPOSOBLJAVANJE

[02/09/2013 – 19/05/2017] **Upravni referent**

Ekonomska škola Šibenik

Adresa: Put Gimnazije 64, 22000, Šibenik, Hrvatska

[01/10/2017 – Trenutačno] **Student**

Sveučilište u Zadru - Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

Adresa: Ul. dr. Franje Tuđmana 24i, 23000, Zadar, Hrvatska

RADNO ISKUSTVO

[01/07/2018 – 01/10/2018] **Bukerica**

Perkov MCML

Mjesto: Vodice

Zemlja: Hrvatska

[01/07/2019 – 01/10/2019] **Bukerica**

Perkov MCML

Mjesto: Vodice

Zemlja: Hrvatska

[01/07/2020 – 01/10/2020] **Prodavačica**

Djelo d.o.o.

Mjesto: Vodice

Zemlja: Hrvatska

JEZIČNE VJEŠTINE

Materinski jezik/jezici: hrvatski

Drugi jezici:

engleski

SLUŠANJE B2 ČITANJE B2 PISANJE B2

GOVORNA PRODUKCIJA B2 GOVORNA INTERAKCIJA B2

DIGITALNE VJEŠTINE

Moje digitalne vještine

Rad na računalu

Microsoft Office | Microsoft Word | Microsoft Powerpoint

Komunikacijski programi

Zoom | Skype | Google Meet

Društveni mediji

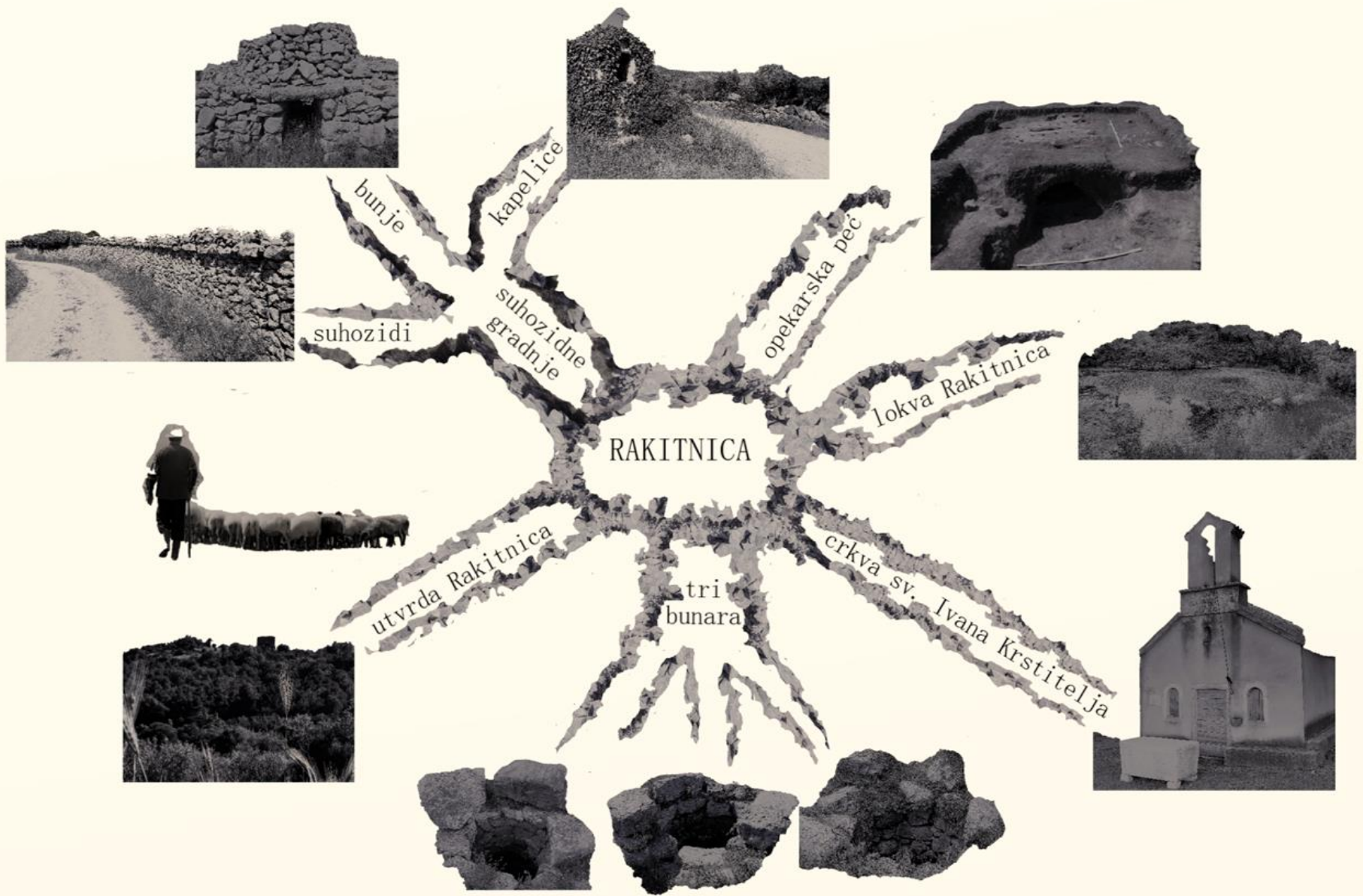
Društvene mreže (različite platforme)

VOZAČKA DOZVOLA

Motocikli: AM

Automobili: B

14. PRILOZI

Gdje god vodili, kud god skretali. Koliko teški i stromi bili.
U samou ili s rukom u muci. Tri putovi su putovi Negovi.
Utrijedi mam slijepo vjerovati i koracati...

Корак по корак.
Камен по камен.
Од почетка, од сна.
Болako! Топлијиво!
Твојим мукана.

Ponekad se treba udaljiti, ponekad pogledati bliže. Ali, sve ima misla.

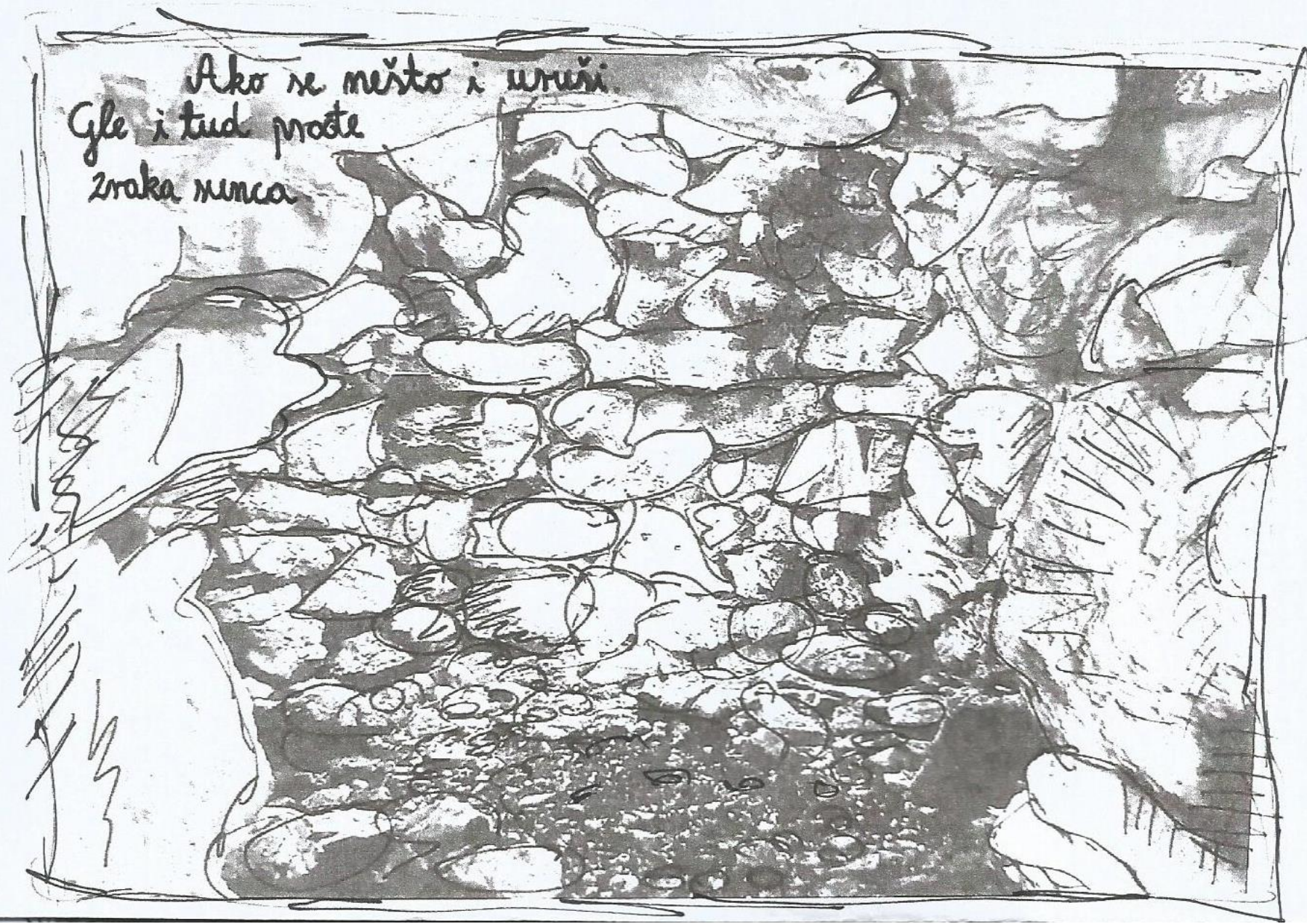

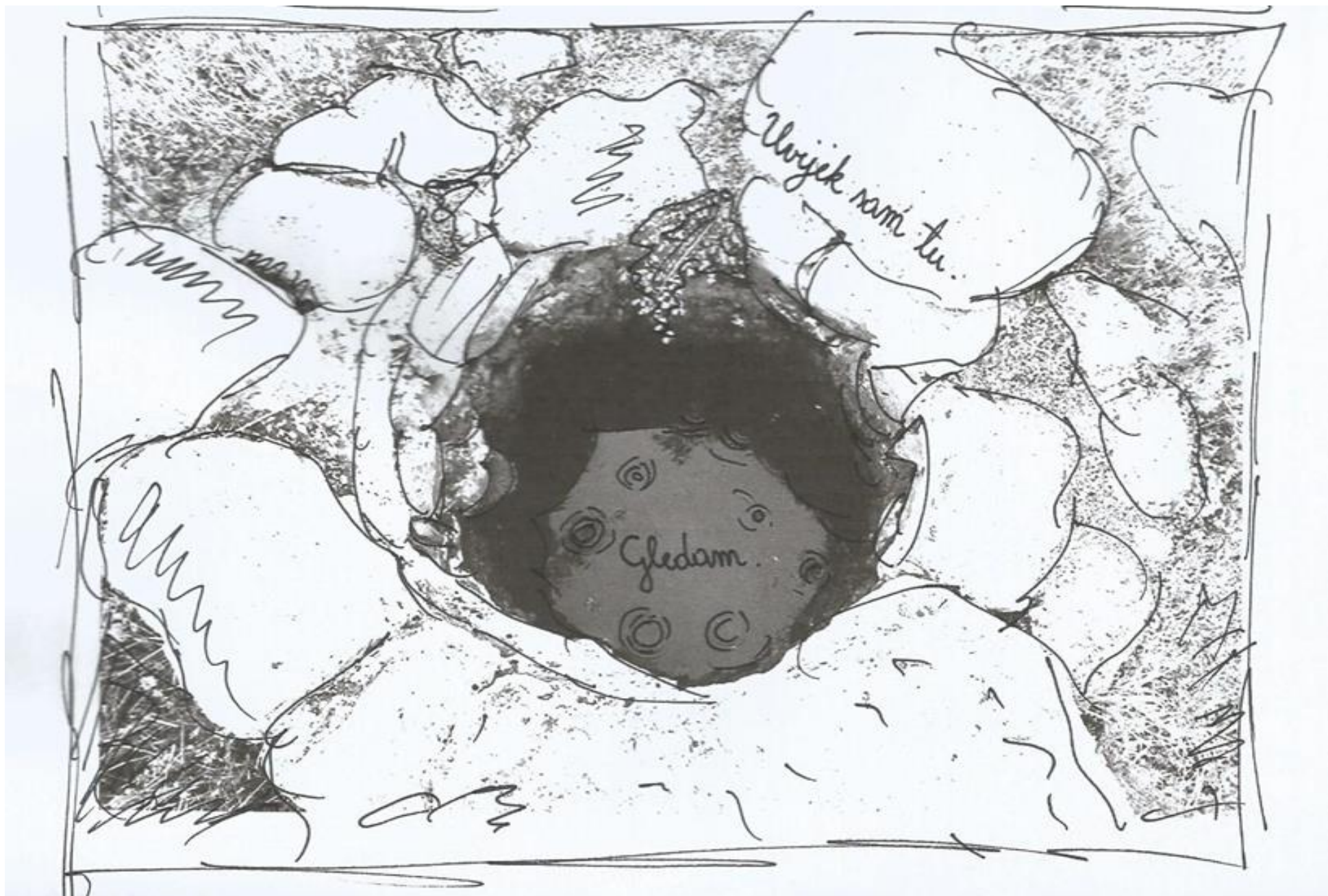

Zaštita e Dom. Ubrilje. Iri ga imamo.

Imazhi në temelje Njegovi.

Ako se mesto i uruši.
Gle i tud proste
zraka munca

Zato stani us put...
i zahwali.

Zaboravi na mržnju. Lukobe i netove. Živi u ljubavi. Živi u miru. Živi na mnogom.

